

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra politologie

Tomáš Halamka

**Reflexe římské republiky v římském a
novověkém politickém myšlení**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Tomáš Halamka**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Šimsa, PhD**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

HALAMKA, Tomáš. *Reflexe římské republiky v římském a novověkém politickém myšlení*. Praha, 2012. 61 stran. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Martin Šimsa, PhD.

Abstrakt

Hlavním cílem práce je zmapovat, jak římské a novověké politické myšlení reflektovalo období římské republiky. Z různých dějinných období jsou vybráni jednotliví zástupní političtí myslitelé, kteří téma římské republiky zpracovávali, komentovali, nebo se jím nechali inspirovat. Jejich poznatky o římské republice jsou systematicky zkoumány a uváděny v kontextu celého díla konkrétního myslitele. Výzkum autorů postupuje chronicky a začíná u myslitelů římské republiky Polybia a Cicera. Římské císařské autory reprezentuje Eutropius. Jako zástupci novověkého politického myšlení byli vybráni Machiavelli, Montesquieu a dva autorské kolektivy – američtí federalisté a Engels s Marxem. Po nastínění toho, jak všichni tito autoři ve svých dílech reflektovali římskou republiku jednotlivě, přechází práce k jejich vzájemnému srovnání. Komparace se v práci provádí na deseti tematických celcích, které byly autory zmiňovány nejčastěji, s největším důrazem a na nichž můžeme mezi jednotlivými autory nejlépe ilustrovat důležité styčné plochy, či naopak rozpory v náhledu. Tato komparace poskytuje data nutná pro odpověď na sekundární výzkumnou otázku, a sice, které aspekty římské republiky měly na politické myšlení největší vliv.

Abstract

The main objective of the thesis is to map how Roman and modern political thought reflected the era of Roman Republic. Particular authors, who devoted certain part of their work to Roman Republic, are chosen as representatives of the various historical eras. This thesis does the research into their work to find how specifically they mentioned, comment on or were inspired by Roman Republic. All these findings are presented in the context of particular thinker's complete work. Research begins with

two authors living in republican times, namely Polybius and Cicero, and continues to the times of imperial Rome examining the 4th Century Eutropius. The part describing modern political philosophy chronologically lists Florentine Machiavelli, baron de Montesquieu, American Federalists and socialist thinkers Marx and Engels. The thesis then moves to comparison of all stated authors. Ten different topics are chosen to illustrate the common ground and differences of reflections among the examined authors. Such comparison provides required data for the secondary objective of the thesis – to explain which aspects of Roman Republic were the most significant for political philosophy.

Klíčová slova

římská republika, politické myšlení, starověký Řím, Cicero, Montesquieu, římský republikanismus, Federalisté, smíšená vláda, rozdělení mocí

Keywords

Roman Republic, Political Thought, Ancient Rome, Cicero, Montesquieu, Roman republicanism, The Federalists, Mixed Government, Division of Power

Rozsah práce 115 595 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. 5. 2013

Tomáš Halamka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především své rodině, která mi svoji podporou poskytla vynikající zázemí a podmínky ke studiu i k sepsání této práce. Rád bych též poděkoval vedoucímu práce PhDr. Martinu Šimsovi, PhD za pomoc a inspiraci.

**Institut politologických studií
Projekt bakalářské práce**

Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce pro akademický rok 2012/2013

**Reflexe římské republiky v římském a
novověkém politickém myšlení**

Řešitel: Tomáš Halamka

Studijní program: Politologie a mezinárodní vztahy, 2. ročník

Vedoucí práce: PhDr. Martin Šimsa, PhD

Podpis studenta:

Podpis vedoucího práce:

Vymezení tématu

Římská republika (509 – 27 př. n. l.) byla pozoruhodným politickým celkem starověkého světa. Její historie, právo, instituce, politika, osobnosti i další aspekty se staly náměty k uvažování a inspiraci pro mnohé generace politických myslitelů. Osudy a myšlenková náplň římské republiky tak měly a mají dopad i dlouho po svém odchodu z aktivní politické scény. Skrze historiky, filozofy, právníky a politické myslitele, kteří se jí zabývali, antická republika ovlivnila myšlenkové pozadí přelomových historických událostí, vědecké disciplíny i význačné státoprávní dokumenty, jako třeba Ústavu Spojených států amerických.

Tato bakalářská práce si klade za cíl zmapovat jak dějiny, vývoj a myšlení římské republiky vnímali různí antičtí autoři a pozdější významní evropští a američtí myslitelé.

Zdůvodnění výběru tématu

Reflexe a zkoumání římské říše, a římské republiky především, z pozic politického myšlení je dle mého názoru přínosné i pro dnešní politickou vědu a přemýšlení o politice. V průběhu dějin se k tomuto tématu vyjádřilo mnoho autorů - ať již v samostatném díle, či jednotlivými myšlenkami a koncepty obohacovali práce s odlišnou hlavní náplní. Ucelená práce, která by takovou reflexi systematicky zkoumala, uvedla na jednom místě její přehled a porovnála, však v českém prostředí prozatím chybí. Přitom by taková práce mohla být nejen zajímavá, ale především by mohla být pro obor politické vědy prospěšná. Jedním z podkladů pro další bádání v této otázce by mohla být právě i tato práce.

Struktura práce

Práce bude rozdělena na několik částí. Úvodní, historická, se bude věnovat dějinám římské republiky, politickým institucím, právu a osobnostem, které politický vývoj republiky směřovali. Zkoumáno bude období od ustanovení republiky a vyhnání králů (kolem roku 510 př. n. l.) až zhruba po rok 27 před Kristem, kdy došlo k „obnovení“ republikánské ústavy, udělení výjimečných pravomocí Oktaviánovi a římská republika se měnila v principát. Tato pasáž nebude těžištěm práce. Přesto

považuji vzhledem ke zkoumanému tématu základní historický přehled republikánských dějin za nezbytný.

Druhá část práce se již zaměří na reflexi dějin, a to soudobých i mladších římských autorů (jako byli Cicero nebo Titus Livius). Tyto osobnosti byly životem v římské republice, její transformací či živoucím odkazem přímo ovlivněny. Vyčlenění této části jako samostatné tedy vychází z předpokladu, že práci prospěje zmapovat zvláště autory s bezprostřední zkušeností z římské republiky, třebaže je povětšinou nelze považovat za ryzí politické myslitele. Kontext jejich života a participace na zlomových událostech však mohla jejich dílo a vnímání silně ovlivnit v jiném směru, než dobový kontext pozdějších autorů.

Třetí část dovrší přesun od zkoumání historických pramenů k dílům politicko-filosofickým. Zkoumání budou nejvýznamnější autoři jak evropští (např. Machiavelli, Montesquieu), tak američtí (například díla Otců zakladatelů). Uvědomuji si, že optimální výběr zkoumaných autorů nebude snadný a klíč pro jejich zařazení do bakalářské práce bude objeven až po důkladné rešerši a v průběhu práce samotné. Z těchto důvodů struktura práce nemůže být nyní pevně stanovena a přizpůsobí se až zjištěným informacím a potřebám práce. Lze však říci, že bude hledáno takové uspořádání, které by skloubilo nižší počet zkoumaných autorů (aby se na daném prostoru udržela možnost kvalitativního zkoumání) z odlišných éř a prostředí (aby práce měla co nejširší záběr) s jejich dopadem na politické myšlení (tedy vysokým významem pro obor) a dostatečným počtem úvah k tématu. V úvahu mimo výše uvedených připadají například Hannah Arendtová, Bedřich Engels, Jean Jacques Rousseau či David Hume.

Čtvrtá část provede komparaci myšlenek zkoumaných autorů. Hledány budou společné styčné plochy i rozpory mezi mysliteli tak, aby bylo možné určit ty republikánské momenty, které měly na politické myšlení největší dopad. Tyto výsledky budou doplněny vlastní interpretací.

Předběžná osnova práce

1. Úvod do tématu
  - a. kontext práce
  - b. výzkumné záměry

2. Římská republika
3. Reflexe římských autorů
4. Reflexe pozdějších politických myslitelů
  - a. evropských
  - b. amerických
5. Porovnání myšlenek zkoumaných autorů
6. Závěry práce

Výzkumné záměry

A. primární

Zmapovat a porovnat reflexi římské republiky v dílech významných římských a novověkých politických myslitelů.

B. sekundární

Identifikovat ty prvky římské republiky, které měly na římské a novověké euro-americké politické myšlení největší dopad.

Výzkumný postup

Práce bude založena především na obsahové analýze primárních zdrojů. Využita bude literatura historiografická a politicko-filozofická. Ke zkoumání děl politického myšlení práce přistoupí na základě kontextuální analýzy - výroky autorů o římské republice budou vykládány v návaznosti na ostatní autorova díla a jeho život. V tomto bodě se práce opře též o sekundární literaturu, která napomůže zvolení vhodných interpretací.

Po seznámení s primární i sekundární literaturou dojde ke komparaci myšlenek jednotlivých autorů a určení těch politicko-filosofických oblastí, na které měly dějiny a myšlenky Republiky nejvýznamnější dopad. Kritéria pro výběr zkoumaných autorů a přesný postup při porovnávání jejich myšlenek bude určen po důkladném seznámení s literaturou v průběhu zkoumání.

Předpokládaná literatura

- ARENDDT, Hannah. O revoluci. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2011, 293 s. ISBN 978-80-7298-403-9.
- BARTOŠEK, Milan. Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje). 2. vyd. Praha: Academia, 1995, 280 s. ISBN 80-200-0545-5.
- CICERO, Marcus Tullius; ANNAS, Julia. On moral ends. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, xxxix, 158 p.
- CICERO, Marcus Tullius; BERRY, D. Political speeches. Oxford: Oxford University Press, 2006, xl, 345 p.
- CICERO, Marcus Tullius; BERRY, D. Defence speeches. Oxford: Oxford University Press, 2000, xliv, 275 p.
- CICERO, Marcus Tullius; KASTER, Robert; SESTIUS, Publius. Speech on behalf of Publius Sestius. Oxford: Clarendon Press, 2006, xvi, 493 p.
- CICERO, Marcus Tullius. O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970, 193 s.
- CICERO, Marcus Tullius. O věcech veřejných: latinsko-česky. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s. ISBN 978-80-7298-133-5.
- CICERO, Marcus Tullius. Předtuchy a výstrahy. Praha: Hendrich, 1942, 173 s.
- CICERO, Marcus Tullius; ZETZEL, James. On the commonwealth: and, On the laws. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, xlviii, 207 p.
- DAHLHEIM, Werner. U kolébky Evropy: odkaz antického Říma. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2006, 221 s. ISBN 80-7021-728-6.
- ENGELS, Bedřich. Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Praha: Svoboda, 1949. 179 s.
- EUTROPIUS, Flavius; FESTUS, Rufius. Stručné římské dějiny. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2008. ISBN 978-80-86410-55-5.
- HAMILTON, Alexander; MADISON James; JAY, John. Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17. září 1787. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, 537 s. ISBN 80-7067-390-7.
- CHRIST, Karl. Krize a zánik římské republiky. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010, 421 s. ISBN 978-80-7429-029-9.
- GIBBON, Edward. Úpadek a pád římské říše: výbor. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1983, 404 s.

- HOLLAND, Tom. Rubikon: triumf a tragédie římské republiky. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2005, 382, [24] s. čb. obr. ISBN 80-86569-86-1.
- HUME, David; HAAKONSSSEN, Knud. Political essays. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, lxvi, 346 s. ISBN 0-521-46093-x.
- HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. vyd. v tomto př. 1. Praha: Svoboda, 1996, 235 s. ISBN 80-205-0521-0.
- LIVIUS, Titus. Dějiny II-III. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972, 587 s.
- LIVIUS, Titus. Dějiny VI. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976, 660 s.
- LIVIUS, Titus. Dějiny VII. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1979, 503 s.
- MACHIARELLI, Niccolò. Vladař. V tomto překladu 4. vyd., V nakl. XYZ 1. Praha: XYZ, 2007, 203 s. ISBN 978-80-87021-73-6.
- MACHIARELLI, Niccolò. Vlády a státy: úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání. Zlín: Tisk, 1939, 578 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. O duchu zákonů. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2010, 378 s. ISBN 978-80-7298-405-3.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. Sláva a úpadek říše římské. V češtině 1. vyd. Praha: Akropolis, 2010, 170 s. ISBN 978-80-7304-131-1.
- PLÚTARCHOS. Životopisy slavných Řeků a Římanů (1. a 2. díl). 1. vyd. Praha: Odeon, 1967, 834 a 808s.

OBSAH

OBSAH	1
ÚVOD	2
1. KONTEXT PRÁCE	3
1.1 Vymezení tématu	3
1.2 Výběr autorů	4
2. ROZBOR JEDNOTLIVÝCH AUTORŮ	5
2.1 Římské politické myšlení.....	5
2.1.1 <i>Polybios</i>	6
2.1.2 <i>Cicero</i>	10
2.1.3 <i>Eutropius</i>	14
2.2 Novověké politické myšlení	16
2.2.1 <i>Machiavelli</i>	16
2.2.2 <i>Montesquieu</i>	22
2.2.3 <i>Federalisté</i>	26
2.2.4 <i>Marx a Engels</i>	30
3. KOMPARACE DLE TEMATICKÝCH CELKŮ	34
3.1 Smíšená vláda a dělba moci	34
3.2 Občanská ctnost	35
3.3 Pozemkové vlastnictví a reformy bratří Gracchů	36
3.4 Politický konflikt patricijů a plebejců	37
3.5 Vojenská povaha římského státu	38
3.6 Rozlišení republiky a demokracie.....	39
3.7 Otroctví	40
3.8 Postavení žen	40
3.9 Hodnocení významných osobností	41
3.10 Zánik římské republiky	41
ZÁVĚR	42
SUMMARY	45
SEZNAM ZKRATEK	47
POUŽITÁ LITERATURA	48

Úvod

Antický svět se stal především v našem euro-americkém prostoru zdrojem inspirace a studnicí poznání pro mnoho význačných jedinců, ba celých generací, a to na poli jak výtvarného umění, literatury, práva či sportu, tak mnohých dalších. Neméně silně můžeme odraz antického vlivu zaznamenat i v oblasti politického myšlení. Třebaže se v rámci dnešní politické vědy nezdá setkat s přístupem, který antické zkušenosti příliš neakcentují pro jejich přílišnou vzdálenost od dnešní reality, či je úplně opomíjí, jsem přesto pevně přesvědčen, že jejich zkoumání má pro moderní politologii význam.

Na potvrzení tohoto mého přesvědčení by se mohla spolupodílet i následující práce, jejíž náplní a hlavním úkolem je pokusit se v hrubých rysech zmapovat vliv důležité součásti antických dějin, a sice římské republiky, na euro-americké politické myšlení. Komplexní provedení takového úkolu skýtá mnohé obtíže a předpokládalo by prostor daleko převyšující jak rozsah jedné bakalářské práce, tak, přiznávám, mé současné vědomosti a autorské schopnosti. Přesto však věřím, že zadané téma je možné smysluplně zpracovat i za těchto podmínek, k čemuž o to více motivace poskytuje fakt, že žádné práce na toto téma v českém prostředí prozatím nevznikly. Nebude-li tedy možné popsat zde kompletní odraz římské republiky ve více než dvou tisících let vývoje politického myšlení, je stále reálné pokusit se o zachycení nejvýznamnějších momentů, které na politické myšlení zapůsobily obzvláště silně. Pro tento účel se zdá být nejvhodnější zkoumat díla nejvýznamnějších politických myslitelů dějin a jejich poznatky a náhledy na římskou republiku vystihnout a porovnat.

Oproti plánované koncepci figurující v projektu došlo ve vlastní práci k několika změnám, především ve struktuře práce. Vzhledem k velkému rozsahu zpracovávané politicko-filosofické látky jsem se rozhodl vypustit plánovou historickou část, která by vlastní práci jen přemalo obohatila. Znalosti dějin římské republiky lze snadno získat v historiografické literatuře a tam, kde je vysvětlení pojmů či kontextu v této práci nutné, bude tak učiněno přímo v textu či formou poznámek pod čarou.

Dále, vzhledem k finálnímu výběru zkoumaných autorů, který detailněji vysvětluji v kapitole 1.2, jsem se rozhodl nerozdělovat do zvláštních kategorií autory evropského a amerického novověkého myšlení, jelikož takové rozdělení by pravděpodobně vůbec nic nepřineslo. Rozdělení na římské a novověké politické myšlení práce zachovává tak, jak bylo předestřeno v projektu.

1. Kontext práce

Dříve než uvedu, kteří autoři byli pro účely této práce vybráni a proč, přistoupím ještě ke krátkému pojednání o římské republice jako takové a k vysvětlení reflexe jakého tematického celku bude zkoumána.

1.1 Vymezení tématu

Římská republika byla velmi specifickým státním zřízením s řadou odlišností od zbytku antického světa. Pro její zkoumání z hlediska politické vědy lze za nejdůležitější považovat především její aspekty státoprávní, institucionální, sociální, politicko-kulturní, či mezinárodně-politické. Zjednodušeně řečeno, práce se zaměřuje na „republikánské“ aspekty starého Říma. Takto chápané zadání umožňuje, bude-li to nutné, časově přesahovat období vlastní římské republiky přes dobu jejího trvání, a to oběma směry do staršího království i mladšího principátu. A jak si později ukážeme, ony hledané republikánské aspekty Říma se s historickým vymezením římské republiky (mezi léty 509 a 31 před naším letopočtem¹) přesně nekryjí, proto můžeme výšeč zkoumaných dějin volně posunout až od legendárního založení města v 8. století před Kristem² k minimálně prvnímu století našeho letopočtu, kdy císařský princip uspořádání římské říše fakticky, i co se pocitu římských obyvatel týče, ten republikánský zcela jasně převážil.

Podle Philipa Pettita lze za klasickou doménu republikanismu označit vazby na pojmy jako rovnost, společenství (obci), občanskou ctnost, ústavnost a kontrolu moci³ (Pettit, 1997, s. ix). Myslím, že tyto pojmy nám pro chápání obsahové náplně římského republikanismu můžou dobře posloužit pro základní představu o tématu coby odrazový můstek. Římská republika však byla v průběhu století zkoumána i autory stojícími zcela mimo tradici republikánského politického myšlení. Definitivní zodpovězení otázky, co přesně se pod *republikánskými aspekty starého Říma* skrývá, můžeme pojmut jako hlavní téma tohoto výzkumu a věnovat se jí znovu až si ukážeme, jak ji chápali jednotliví zkoumaní autoři.

---

¹ Uvádím údaj dle Zamarovského (Zamarovský, 1967, s. 89). Na přesném stanovení letopočtu konce republiky nepadá jednoznačná shoda. Pro účely této práce není přesné časové vymezení podstatné a uvedené letopočty zde naprosto lze přijímat s benevolencí.

² Dle liviovské tradice se založení města Říma datuje do roku 753 př. n. l. (Marek, 1971, 16). Tímto rokem začíná římský letopočet.

³ „A familiar republican ring, such as the linkages with equality, community, civic virtue, and the emphasis on constitutionalism and the checking of government“ (Pettite, 1997, p ix).

1.2 Výběr autorů

Výběr konkrétních autorů, jejichž názory a poznatky týkající se římské republiky budou zkoumány, probíhal podle následujících kritérií:

Věhlas autora a jeho význam pro politické myšlení. Přestože by bylo zajisté přínosné věnovat se zde i málo známým a neprávem opomíjeným autorům, zdá se v podmínkách bakalářské práce nutné omezit se především na nejvýznamnější myslitele. Větší počet autorů by zde musel být vzhledem k omezenému rozsahu zkoumán jen příliš povrchně a prakticky bez kontextu jejich celkového díla.

Systematičnost zpracování tématu římské republiky. K římským dějinám se nějakým způsobem vyjádřilo obrovské množství autorů. Abychom mohli určit, jakou roli sehrálo v úvahách daného autora pojetí římské republiky, je třeba nalézt takové autory, kteří ji zkoumali systematicky, nebo pro ni minimálně našli ve svém světonázorovém systému jasné místo a uplatnění.

Časoprostorová rozmanitost. Zmapování reflexe římské republiky v politickém myšlení je velice obecné zadání. Aby mu bylo možné dostat cestou kvalitativní analýzy menšího počtu autorů, je nezbytné, aby zkoumaní autoři byli vybráni z různých dějinných ér i geografických oblastí. Jedině tak je možné vyhnout se zkreslení výsledků výzkumu, které by s největší pravděpodobností nastalo, pokud by se přistoupilo ke zkoumání autorů jediné doby či jen z jediné oblasti. Výběr odlišných autorů rozšiřuje možnosti analýzy a poskytuje širší data pro komparaci, která nám zpětně může něco napovědět o vývoji politického myšlení jako takového. Toto kritérium jsem považoval na začátku výzkumu za natolik důležité, že jsem se rozhodl zkoumat zvláště autory římské a novověké. Lze předpokládat, že autoři žijící a působící v římském státu mohou svůj náhled na soudobé fenomény mít zcela jinak formovaný, než autoři žijící o staletí později v jiné části světa. Toto kritérium souvisí se zdůrazněním významu kontextuální analýzy pro tuto práci.

Po provedení rešerše a filtraci autorů na základě uvedených kritérií vzešlo jako vhodných k samostatnému zpracování sedm autorů, respektive autorských kolektivů: Polybios, Marcus Tullius Cicero, Eutropius, Niccoló Machiavelli, Charles Loius de Secondat Montesquieu, američtí federalisté (Alexander Hamilton, John Jay, John Adams a James Madison) a Karl Marx s Friedrichem Engelsem (které si v tomto smyslu dovolím zkoumat též jako koherentní autorskou dvojici). V první části práce, ve které si jednotlivé autory a jejich reflexi římské republiky chronologicky po řadě představíme,

bude vždy nejprve vysvětleno, jakým způsobem dotyčný splnil zadaná kritéria a proč byl do práce zařazen. Jsem si vědom toho, že výběr těchto sedmi autorů není jednoznačný a rozhodně může být předmětem diskuse. Proto na některých místech nebudou chybět odkazy na jiné důležité myslitele. Věřím však, že nejlépe mohou být výzkumné záměry práce naplněny skrze systematické zkoumání právě těchto uvedených autorů.

2. Rozbor jednotlivých autorů

V této části práce přistoupíme k systematickému zkoumání jednotlivých autorů a k reflexi římské republiky, která se v jejich dílech vyskytovala. Nejprve budou uvedeni autoři žijící v době trvání římské říše, poté političtí myslitelé novověké politické filosofie.

2.1 Římské politické myšlení

Výběr k analýze vhodných římských autorů je oproti novověkým ztížený tou skutečností, že římscí autoři zpravidla nebyli ryzími politickými mysliteli a jejich z dnešního pohledu politicko-filosofický zájem byl buď sekundární, nebo minimálně kombinovaný s hlavními oblastmi působení, kterými často bývalo například dějepisectví, právo či rétorika. Prosím čtenáře, aby v tomto duchu chápal i nezařazení *Tita Livie*⁴ na tomto místě, což jistě může vyvolat jisté pochybnosti. Liviovo velice rozsáhlé dílo je z převážné většiny dějepisné, a proto ho využijeme spíše jen v jednotlivých referencích. Všichni zkoumání novověcí autoři z něj bohatě čerpali své vědomosti o římských dějinách.

---

⁴ Titus Livius (59 př. n. l. – 17 n. l.). Římský historik a umírněný republikán, který byl na počátku období principátu pověřen císařem Octaviem Augustem v rámci jeho politiky návratu k minulosti pověřen sepsáním římských dějin (Marek, 1971, s. 11). „*V antice se těšil takové popularitě a autoritě, že Římané se dlouho rozpakovali znovu zpracovat jím zpracované dějiny a pouze opisovali jeho dílo; v renesanci byl nejoblíbenějším a nejčtenějším římským historikem (zejména po Machiavelliho rozpravě o jeho prvních deseti knihách), dnes je našim hlavním informátorem o dějinách královského a republikánského Říma*“ (Zamarovský, 1967, s. 69). Z jeho celoživotního díla „*Dějiny od založení města*“, sestávajícího z celkem 142 knih, se zachovalo jen něco kolem čtvrtiny. Jeho zájem v dějinách přitom nebyl ani tolik historický, jako spíše etický.

2.1.1 Polybios

Řecký historik žijící v druhém století před naším letopočtem (Lane, 2011, 5). Pocházel z rodiny stratéga Achajského spolku a do Říma se dostal jako rukojmí. Pro své vynikající vzdělání byl Římany velice oceňován a pravděpodobně byl přítomen v družině Scipia Africana mladšího⁵ při zničení Kartága.

Pro tuto práci je důležité mimo jiné dějinné období jeho života (římská republika v 2. století byla, pokud ne vyloženě v rozkvětu, tak minimálně při síle) i skloubení Polybiova původu a výchovy ve vnějším řeckém světě s možností takřka dokonale poznat systém římský. V šesté knize⁶ svého asi nejvýznamnějšího a převážně historiografického díla *Dějiny* rozvíjí své státoprávní úvahy, na které navázala spousta dalších autorů, včetně Cicerona hned o století později.

Antický Řím za dob republiky hojně čerpal ze soudobého i historického helénského světa na poli kultury, umění i filosofie. Jejich vzájemnou fúzi můžeme spatřovat v dílech Polybia i Cicerona, kteří mnoho svých poznatků přejímali od Platóna, Aristotela i z řecké historie obecně, a dále je rozvíjeli. Pro politické myšlení má Polybios zásadní význam v tom ohledu, že mezi dochovanými římskými autory přistupuje jako jeden z prvních ke zkoumání římské ústavy státoprávně. Přitom slovo ústava používají antičtí autoři obvykle v aristotelském smyslu, coby řád a správa obce⁷. Právě v návaznosti na Aristotelovu typologii ústav i Polybiova koncepce předpokládá šest druhů ústav, respektive prospěšnou a pokleslou formu tří typů ústav.

Režim vlády jediného panovníka považuje Polybios za království, pokud je „*přijímáno dobrovolně a vládne v něm spíše rozum než násilí*“ (Polybios, *Hist.* VI, 4,2), v opačném případě se jedná o monarchii. Kde obec spravují *nejspravedlivější a nejrozumnější* muži, obec je aristokratická. Kde nemnoho správců tyto vlastnosti postrádá, označuje Polybios obec za oligarchickou. Demokracií nazývá Polybios takový

---

⁵ Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numantinus (185 – 129 př. n. l.), dobyvatel Kartága a odpůrce bratří Gracchů. Jeho otec Lucius Aemilius Paulus Macedonicus (229 – 160 př. K.) porazil Makedonce u Pydny. Adoptivní děd Publius Cornelius Scipio Africanus (236 – 183 př. K.) velel římské armádě při vítězství u Zamy nad Hannibalem. Všichni tito tři Scipionové byli svého času konzuly.

⁶ je zajímavé, že Polybios vkládá své státoprávní úvahy do šesté knihy a přerušuje jimi chronologický výklad římských dějin, k němuž se v VII. knize opět vrací. Sám tento krok však i v dochované části *Dějin* vysvětluje. „*Za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu musíme při každé události považovat uspořádání ústavy*“ (Polybios, *Dějiny* VI., 2,9). Kvalitu vnitřního uspořádání státu přirovnává k lidskému jedinci – Tak jako u člověka, i u státu poznáme jeho kvality nejlépe v dobách, kdy ho poskytují turbulentní události jako neštěstí či velké úspěchy. A Polybiovo líčení dějin římské republiky se v V. knize dostává až k Hannibalově vítězství v bitvě u Cann, tedy k období existenčního nebezpečí pro republiku i Řím samotný.

⁷ „*Ústava jest řád obce, co se týče úřadů vůbec, a zvláště úřadu ze všech nejvyššího. Všude zajisté nejvyšší jest správa obce, správou pak jest ústava*“ (Aristoteles, *Pol.* 1278, 5).

režim, „*kde je starobylym zvykem ctít bohy, pečovat o rodiče, mít v úctě staré lidi a poslouchat zákony*“. Naopak „*režim, v němž všichni mohou dělat, co je napadne,*“ (Polybios, *Hist.* VI, 4,6) je ochlokracií.

Polybios pracuje též s myšlenkami Platónovými⁸, když tvrdí, že všechny ústavy se časem mění a přirozeně přechází jedna v druhou. K tomu dochází cyklicky v přesně daném pořadí. Stručně lze tento koloběh vystihnout zhruba takto (Polybios, *Hist.* VI, 5,1 – 9,7): Dojde-li v důsledku potopy, epidemie, neúrody či podobných katastrofických příčin k záhubě lidí, přeživší jsou velice slabí a podobně jako zvířata se přirozeně pro svoji obranu dají dohromady a za vůdce si určí toho, který mezi nimi nejvíce vyniká především svými fyzickými silami. Se společenským vývojem přichází poznávání spravedlnosti, dobra a zla a ústava se stává monarchií. Protože se lidé domnívají, že stejně výtečné vlastnosti jako král budou mít i jeho potomci, stát se zpravidla stane dědičnou monarchií. Tito králové však začnou dřív nebo později popouštět uzdu svým zálibám, začnou se povyšovat nad ostatní a království přechází v tyranidu, jež u poddaných vyvolá nenávisť. Na povstání proti tyranovi se podílejí „*ti nejušlechtilejší a nejodvážnější, protože ti jsou nejméně ochotni snášet svévole mocných*“. Podobně další generace aristokratů si přestanou pamatovat zlé doby nesvobody a monarchické despotie a začnou žít rozmařile a zhýrale, takže spějí ke stejně neblahému konci jako předtím tyranii. Proti takovému jednání povstane lid, a protože má v paměti nespravedlnosti z doby tyranských monarchů i oligarchů, rozhodne se věci veřejné spravovat sám. Tak oligarchii nahradí demokracie. Vnuci původní demokratické generace si ale svobodu a rovnost přestanou uvědomovat, a především u těch nejmajetnějších se projeví snaha vyniknout. Obvykle jim však k tomu scházejí schopnosti, a tak si začnou kupovat u lidu přízeň a korumpovat ho. Lid si zvykne na to, že jej někdo živí, přerozděluje se půda, propuká násilí, dochází k politickým vraždám. Lid zdivočí, zavládne pěstní právo, až z něj společnost vyvede opět jediný vůdce.

Tento koloběh ústav je přirozená zákonitost (Polybios, *Hist.* VI, 9,10), jejíž pochopení nám poskytne možnost předvídat změny, ke kterým v budoucnosti dojde. V každém typu vlády je zhoubu, která po určitém čase naplno propukne a dovede ústavu k zániku a změně v jinou. V tomto smyslu Polybios líčí dějiny lakónské ústavy a chválí spartského zákonodárce Lykúruga, který prý tuto přirozenou zákonitost poznal a „*proto nevytvořil jednoduchou a jednostrannou ústavu, nýbrž spojil v ní přednosti a zvláštnosti*

---

⁸ Viz Platón, *Resp.* VII, 544a.

nejlepších ústav, aby se žádná nadměrně nerozvinula a neproměnila se ve svou přirozenou zhoubu, aby působení každé z nich bylo vzájemně vyvážené, aby se žádná z nich nepřiklonila na jednu stranu a ty další příliš nepotlačila, nýbrž aby neustálým vzájemným působením zůstala ústava po dlouhou dobu v rovnováze. (Polybios, *Hist.* VI, 10,6). Královskou složku ve Spartě zastupovali králové, aristokratickou rada gerontů a demokratickou lid. Moc byla mezi nimi rovnoměrně rozdělena. Sparta tak po léta mohla fungovat jako vzor smíšené vlády.

Římané došli ke stejnému výsledku jako Lykúrgos nikoli na základě úvahy, ale po bojích a zkouškách, z nichž si pokaždé vybrali nejlepší řešení a dosáhli tak podle Polybia nejlepší ústavy své doby (Polybios, *Hist.* VI, 10,13). Zcela jasně tak můžeme Polybia považovat za propagátora myšlenky smíšené vlády a rozdělení moci ve státě.

Polybios o římské ústavě také říká: *„Tři formy, o nichž jsem se výše zmínil, se všechny podílely na kontrole římské ústavy. A všechny byly tak rovnoměrně a vhodně propojeny a uspořádány, že nikdo ani z místních obyvatel nemohl s jistotou tvrdit, že celý systém je aristokratický, demokratický nebo monarchistický“* (Polybios, *Hist.* VI, 11,11). V VI. knize též popisuje rozdělení moci v římské republice mezi konzuly, senát a lid. Konzulové, kteří po vyhnání králů roku 509 př. n. l. převzali většinu královských pravomocí, byli vrchními vojenskými veliteli a nadřízení všem římským úředníkům vyjma tribunů lidu. Aristokratická složka ústavy, senát, zase mimo jiné kontrolovala státní výdaje a mezinárodně-politické pravomoci. Do kompetence demokratické složky římské ústavy, lidových shromáždění, spadala volba do mnoha úřednických pozic, značná část zákonodárné moci a ve starém Římě velice důležité rozhodování o počtech a trestech.

V této souvislosti poskytuje Polybios i informace o tom, jakým způsobem na sebe jednotlivé složky ústavy mohly působit v rámci jakéhosi starořímského systému brzd a protiváh. Tak například konzulové byli nuceni po skončení svého jednoletého úřadu povinni skládat lidu *účty ze své činnosti* (Polybios, *Hist.* VI, 16,11). Lid se zase rozpakoval vystupovat zbytečně proti mnoha rozhodnutím senátu, protože věděl, že *„z členů senátu jsou vybíráni soudci pro většinu veřejných i soukromých pří, při nichž jde o závažná obvinění“* (Polybios, *Dějiny* VI. 17,8) a nebylo tak vhodné si senát proti sobě lehkomyšlně pohněvat. Polybios tyto úvahy vystihuje větou: *„Jelikož každá část má takovou moc, že může ostatním škodit a také jim pomáhat, je za všech okolností jejich spojení výhodné, takže nelze nalézt žádný lepší ústavní systém“*.

Polybios byl mimořádně vzdělaným a zcestovalým myslitelem, takže svůj výklad mohl doprovázet i určitou komparativní analýzou, v jejímž světle můžeme ještě lépe pochopit, proč pro něj byla římská ústava natolik výjimečná. Poznámku si jistě zaslouží skutečnost, že se Polybios odmítl zabývat Athénami a Thébami s tím, že se athénský lid „*vlastně neustále podobá lodi bez velitele*“ (Polybios, *Hist.* VI, 44,3) a že je v nich „*vše určováno náhlými pohnutkami davu*“ (Polybios, *Hist.* VI, 44,9). Naopak nejvíce se zabýval ústavou spartskou, dále kartaginskou a krétskou.

„*Zvláštnosti lakedaimónské ústavy spočívají, jak se uvádí, ve vlastnictví půdy. Nikdo jí nemá mít víc, nýbrž všichni občané mají mít rovný díl.*“ (Polybios, *Hist.* VI, 45,3). Takové uspořádání se přitom příliš nelišilo od rozdělení půdy rané římské republiky a Polybios nebyl zdaleka jediný z Římanů, kteří přisuzovali klíčový význam rovnosti v držbě pozemkového vlastnictví a despektu k bohatství a penězům. V tom si byly raná římská republika a Sparta velmi podobné. Chudoba v nich byla označována dokonce za ctnost. Ve Spartě došlo dle Polybia ke spojení statečnosti, rozvážnosti a rovnosti, a tak bylo velice těžké, aby se v ní zrodilo zlo (Polybios, *Hist.* VI, 48,4).

S tím souvisí srovnání s Krétou, již Polybios zásadně odmítá připodobňovat ke spartské ústavě. Každá ústava má dle Polybiovy slov dva základní prvky (obyčeje a zákony) určující, zdali jsou zásady této ústavy žádoucí. Kde jsou dobré zákony a obyčeje, žijí dobří lidé a naopak. Přestože by se mohlo zdát, že Sparta s Krétou by si mohly být podobné svoji smíšenou ústavou, Polybios je zcela naopak klade proti sobě s poukazem na nepoctivost, sobeckost a hamižnost Kréťanů, příslovečnou po celém Řecku, jimž nestály v cestě žádné zákony. A takové zřízení je v očích Polybiovyh krajně nežádoucí.

Byla-li Lykúrgova ústava pro Římany vhodná inspirace v záležitostech zabezpečení vlastního území, ústavního zřízení a svobody, pro získávání hegemonie ve světě se jevila jako krajně nevhodná. „*Když Lakedaimónané usilovali o získání hegemonie v Řecku, dostali se záhy do nebezpečí, že ztratí svou vlastní svobodu*“ (Polybios, *Hist.* VI, 50,5).

Z porovnání římské s kartaginskou ústavou jsem vybral dva důležité momenty. Za prvé římská ústava⁹ kartaginskou převyšovala poněkud paradoxně tím, že vznikla později a za doby punských válek dosáhla svého vrcholu, kdežto kartaginská ústava už upadala, a ocitla se v horším stavu¹⁰ (Polybios, *Hist.* VI, 51,3). Druhou zásadní výhodu

---

⁹ Což v kontextu Polybiovyh úvah znamená, že i celý stát římský byl punskému nadřazen.

¹⁰ Zde se vrací úvaha o cyklických změnách ústav uvedená výše.

viděl Polybios v nasazení občanské armády, která svým zápallem kartaginské mezinárodní žoldnéře překonávala (Polybios, *Hist.* VI, 52,5).

2.1.2 Cicero

Římský politik (mimo jiné zastávající v roce 63 př. K. úřad konzula), právník, rétor i filosof žijící mezi léty 106 – 43 před naším letopočtem (Plútarchos, *Cic*, 2.1). Marcus Tullius Cicero se narodil v Latii jako příslušník jezdeckého stavu ve stejném městečku jako slavný římský vojevůdce a vůdce populárů Gaius Marius. Mimo vynikajícího vzdělání získaného v Římě ho obohatila studia v Řecku, k jehož myšlenkové tradici měl Cicero velice blízko.

Z hlediska významu pro politické myšlení se jedná o jednoho z nejdůležitějších antických Římanů. Směrem k římské republice a jejím jednotlivým aspektům se vyjadřoval ve velkém množství řečí a spisů, i systematicky v pro nás klíčovém díle *O věcech veřejných* (*De re publica*¹¹). Navíc působil v centru dění římského státu prvního století před naším letopočtem, tedy v době vsutku turbulentní a pro Řím mimořádně významné.

Ciceronovým ideálem a snahou bylo spojení oblastí studia hlubšího teoretického vzdělání jako filosofie, etiky či práva s aktivním přístupem k veřejné správě obce. Jeho tvorba je spjata s politickou činností v katonovské¹² tradici: „*řečník je dobrý muž, znalý řečnit*“ (Janoušek, 1996, 13). V pro nás nejvýznamnějším spise *O věcech veřejných*, projektuje Cicero do hlavní postavy Scipia Africana mladšího mnoho z těchto představ.¹³

V Ciceronových státovědných úvahách můžeme, podobně jako u Polybia, nalézt výraznou inspiraci řeckými autory Platónem a Aristotelem (některé Platónovy dialogy Cicero překládal do latiny) i Polybiem samotným. Prakticky ve shodě s Aristotelem odpovídá Cicero na otázku o původu společnosti. Ta není Ciceronovi pouze paktem

---

¹¹ Ciceronovo dílo sepsané mezi léty 54 a 51 př. K. formou Platónského dialogu. Odehrává se na statku Scipiona Africana mladšího v roce 129 př. n. l. v době krize republiky kolem pozemkového vlastnictví, přioštěné vystoupením tribuna lidu Tiberia Graccha (Janoušek, 1996, 12).

¹² Marcus Porcius Cato Censor, neboli Cato starší (234 – 149 př. n. l.) byl římský voják, konzervativní politik a řečník, známý především pro svou osobní poctivost, „virtus“. Ciceronův současník a spoluobhájce římské republiky Marcus Porcius Cato Uticensis (95 – 46 př. K.) je znám jako Cato mladší (Plútarchos, *Cato Mi.* 1.1.).

¹³ Odlišuje se tím od jiných autorů, ze kterých bohatě čerpal. Jak od Tita Livie, který veškeré veřejné funkce odmítl a věnoval se jen svému dějepisnému dílu, tak od pozdního Platóna, který své filosofické uvažování přenesl do Academie. Podle Cicerona studium nemá být samoučelné.

k vzájemné obraně¹⁴, vytvořeným z nutnosti kvůli slabosti samotného jediného člověka, nýbrž vznikla z lidské přirozenosti, z touhy vyhýbat se samotě a sdílet společnost s ostatními (Cicero, *De rep.* I, 40). Z této přirozenosti pramení také lidský smysl pro spravedlnost (Cicero, *De rep.* I, 41) a samotný stát existuje proto, aby takovou spravedlnost naplňoval. Stát je věcí lidu, přičemž lid „*není jakékoli libovolně shluklé seskupení lidí, nýbrž seskupení sjednocené uznáním práva a společným podílem na užítku.*“ (Cicero, *De rep.* I, 39). Rozhodování ve státě může probíhat podle velice podobného klíče jako u Polybia. Buď vládne jeden panovník, nebo nejlepší občané (optimáti¹⁵), anebo lid.

Žádný z těchto typů vlád však není dokonalý. V království není mimo krále téměř nikdo účasten na rozhodování a v optimáty řízené společnosti se množství obyvatel nepodílí na svobodě (Cicero, *De rep.* I, 43). V demokracii zase neexistuje žádná důstojnost a lidé vystupují i proti těm nejmávanějším a nejtihodnějším občanům (Cicero, *De rep.* I, 6). Proto je demokracie nejhorší ze tří typů¹⁶, avšak pokud jsou občané spravedliví, je demokracie snesitelnou formou vlády. Mimo uvedených chyb může jakákoliv vláda také sklouznout k sousednímu zlu, takže se z království může stát tyranida, z vlády optimátů vláda stranické kliky a z demokracie libovůle davu.

Aplikace jakéhokoliv ze tří typů snesitelných vlád samostatně není vhodná. Proto klade Cicero Scipionovi do úst tato slova: „*Je třeba nejvíce schválit jakýsi čtvrtý druh veřejné správy, který je vyvážen a smíšen ze všech tří, které jsem jmenoval*“ (Cicero, *De rep.* I, 45). Takový typ vlády viděl Cicero v uspořádání římské republiky.

Podobně jako Polybios, ani Cicero neklade vznik tohoto zřízení do jediného roku či na jedinou událost a naopak zdůrazňuje význam dlouhodobé evoluce. Na první pohled se může zdát překvapivé, že největší zásluhu o preciznost zřízení římského státu přiznává přesvědčený republikán Cicero královské době. Cicero to však vysvětluje výjimečností prvních šesti římských králů, coby prozíravých a schopných státníků, a existencí mnoha republikánských principů už za doby královské, jako například práva

---

¹⁴ Tak se domníval Polybios (Polybios, *Hist.* VI, 5,7).

¹⁵ Význam slova optimáti lze u Cicera chápat ve své denotaci, jako „ti nejlepší“ spíše než jako konkrétní starořímskou politickou skupinu optimátů, k níž míval Cicero v pokročilejších stádiích svého života blíže než ke konkurenčním populárům.

¹⁶ Naopak za nejlepší nesmíšenou formu považuje Cicero království. Zdůvodňuje to například výhodami, plynoucími z rozhodování jedinou myslí oproti kolektivu, poukazem na starobyrou otcovskou moc v domácnosti, na volbu diktátora v době ohrožení republiky, i na vynikající jedince v době královské (včetně Romula (Cicero, *De rep.* I, 54). Zásadní problém království spočívá v tom, že pokud král není výjimečná a skvělá osobnost, velmi snadno může režim zdegenerovat v tyranii, která je naopak ze všech typů vlád zcela nejhorší (Cicero, *De rep.* II, 48).

odvolat se proti rozhodnutí krále (Cicero, *De rep.* II, 54) a návyk římského lidu na svobodu.

Když se království za vlády Tarquinia Superba¹⁷ zvrhlo v tyranii, našli se další skvělí jedinci, kteří tyrana dokázali svrhnout a římské zřízení zdokonalit. Přestože první konzulové měli pravomoci stále velmi podobné královským, už z rozkazu prvních konzulů se ustanovilo, že žádný úředník nemůže být zvolen bez odvolání a že nemůže ani nemůže dát svévolně římského občana usmrtit nebo zbičovat (Cicero, *De rep.* II, 53). Z římských svazků tak byly sňaty sekery a konzulský úřad se posléze stal zdvojeným s funkčním obdobím na jeden rok. Ani institucionálními změnami za vyhnání králů však římská ústava ještě nedozrála, neboť v té době převážila aristokratická složka a moc senátu (Cicero, *De rep.* II, 56). A protože stav, který není vyvážený pro všechny stavy občanů, nemůže být trvalý (Cicero, *De rep.* II, 62), došlo k ustanovení decemvirů¹⁸, secesi lidu¹⁹, ustavení tribunů lidu²⁰ a dalším událostem, po kterých byla posílena lidová složka ústavy. Až po pádu decemvirů, tedy několik století od založení města, dosáhlo podle Cicerona římské zřízení rovnováhy. Tyto Ciceronovy úvahy o původu římské ústavy měly jistě i propagační efekt. V polovině prvního století se republika Ciceronovi pomalu rozpadala před očima a Cicero chtěl svým dílem vzbudit ve svých spoluobčanech staré římské ctnosti a agitovat ve prospěch zachování republiky.

Jak jsme si řekli, u Cicerona jsou veškeré úvahy o ústavách státu, právu i filosofii spojeny s aktivní občanskou a politickou činností, k níž vybízel. „*Ve věci svobody není nikdo soukromníkem*“²¹ (Cicero, *De rep.* II, 45). V této souvislosti klade Cicero velkou pozornost především k čelním představitelům státu. Ve spisu *O*

---

¹⁷ Sedmý římský král, tradičně popisovaný jako zpupný a mocichtivý. Nebyl jmenován ani lidem ani senátem. Trpělivost Římanů s takovým panovníkem podle pověsti definitivně skončila poté, co jeho syn znásilnil Římanku Lukrécii.

¹⁸ Komise o deseti členech, vybraná k sepsání zvykového práva, která kolem roku 450 př. n. l. vytvořila Zákon dvanácti desek (Livius, *Ab urbe cond.* III, 9). V ruce decemvirů se v tuto dobu soustředila velká moc, kterou si rozhodli ponechat i mimo původně vymezené mimořádné období. Nakonec byli nuceni odstoupit.

¹⁹ Odchod plebejského obyvatelstva ze svých domovů pro nespokojenost se svojí situací. Vytvořila nátlak na patricije a donutila je k ústupkům.

²⁰ Úřad vzniklý na ochranu plebejců pravděpodobně po první secesi lidu v roce 494 př. K. Známe je především jejich právo veta vůči rozhodnutí jiných úředníků (vyjma diktátora) i senátu.

²¹ Tato slova ve spise *O věcech veřejných* pronáší Scipio v souvislosti s Luciem Iuniem Brutem, který jako soukromá osoba vedl povstání proti Tarquiniovi. V obraně svobody obce šel podle tradice tak daleko, že nechal popravít své dva syny, kteří se podíleli na spiknutí proti nové republice za restauraci království pod Tarquiniovci.

povinnostech²² o nich říká: „Vůbec lidé, kteří se hodlají věnovati správě obce, nechť mají na paměti dvě napomenutí Platónova, jedno, aby tak dbali prospěchu svých spoluobčanů, aby ve všem jednání jen k němu směřovali a zapomněli na své osobní zájmy, a druhé, aby se starali o celek obce, a nehleděli si jen jedné její části, zanedbávající ostatní“ (Cicero, *De off.* I, 85). Vrcholné úřady by se vůbec měly zastávat kvůli službě vlasti a naplňování „věci lidu“²³ a ne kvůli odměně a slávě (Cicero, *De rep.* I, 27). Vztáhneme-li vážně k Ciceronově osobě dochovaný úryvek z VI. knihy *O povinnostech*, známý jako Scipionův sen²⁴, můžeme prohlásit, že vůbec veškerou pozemskou slávu má státník podle Cicerona považovat za pomíjivou a naprosto méněcennou oproti božské odměně, které se vynikajícím státníkům dostane po smrti, když jejich duše zamíří na mléčnou dráhu, výsostné sídlo blažených nesmrtelných duší (Cicero, *De rep.* VI, 16).

Podobně jako u Polybia, i u Cicera můžeme nalézt přirovnání římské ústavy ke kartaginské a spartské jako ke dvěma podobným ústavám se smíšenou vládou. Oproti římské však mají nedostatek – příliš v nich převažuje královská složka vlády nad ostatními (Cicero, *De rep.* II, 42).

Navzdory tomu, že Cicero jako jeden z vůbec prvních autorů pracoval s pojmem lidská důstojnost²⁵, bývá považován za obhájce z dnešního pohledu „zavržených“ aspektů římské republiky. Vyčítá se mu, že součástí jeho náklonnosti a obhajoby římské republiky byla i apologie římského imperialismu a otrokářského řádu. Je pravda, že v Ciceronově díle při určité interpretaci můžeme najít podklady pro obě tvrzení.

---

²² Cicero věnoval značnou část svého díla úvahám o spravedlnosti, etice a dobrém chování. Jeden ze spisů na toto téma se jmenuje *O povinnostech (De officiis)*, věnovaný svému synovi Marcovi.

²³ Zde se vracíme zpět k definici státu z úvodu pasáže 2.1.2. o Ciceronovi, jako o věc lidu (= sjednocení práva a společného užítku). Pakliže tento původní princip není naplňován, nejedná se z definice o stát a tam, kde je tyran, „vůbec neexistuje správa věcí veřejných“ (Cicero, *De rep.* III, 43).

²⁴ Velice slavná pasáž ze VI. knihy *O věcech veřejných*, ve které Scipio Africanus mladší vypráví o snu, ve kterém se mimo planetu zemi setkal se svým dědem Scipiem Africanem starším, který mu záležitosti týkající se nesmrtelnosti duše a úloze člověka v naplňování věci státu vyložil. Scipionův sen může hrát podobnou úlohu jako v Platónově Ústavě tzv. Mýtus o jeskyni (Platón, *Resp.* VII, 514). O tom, jak vážně tuto myšlenku chápat jako Ciceronův skutečný světonázor, lze pochybovat minimálně ze dvou důvodů. 1) jedná se o podobenství ve spisu, který je sám podobenstvím. 2) Cicero osobně pozemskou slávu mnohokrát vyžadoval, své vlastní zásluhy všude neustále připomínal a dokonce žádal senát o oslavu vlastního triumfu.

²⁵ U Cicerona se setkáme s termínem důstojnost (*dignitas*) ve dvou různých významech: 1. určitá výtečnost, hierarchie, 2. pro poukázání rozdílu mezi člověkem a zvířetem (Cicero, *De off.* I, 30). V tomto kontextu je pro nás důležitý význam druhý, spojený s pojmem *humanita*. Aspekt humanitní je v jeho díle velmi důležitý. Pro ilustraci vybírám citaci ze spisu *O povinnostech*: „Tedy jedna zásada musí být všem společná, že prospěch jednotlivců má být zároveň prospěchem celku; neboť kdyby každý chtěl uchvátiti všechno prospěch jen pro sebe, lidská společnost by se zcela rozpadla. A dále, jestliže naše přirozenost žádá, aby člověk pomáhal člověku, ať jest to kdokoliv, jen právě proto, že to je člověk, musí být podle téže přirozenosti prospěch všech lidí věcí společnou“ (Cicero, *De off.* III, 6).

Jisté kontroverze spočívají už v tom, co pro Cicerona znamenaly pojmy *spravedlnost a přirozený zákon*²⁶. To je poměrně složité téma, k jehož zpracování zde není dostatek prostoru, a tak se zmíníme jen o určitých jeho aspektech. Rozhodně však nelze pojem spravedlnosti u Cicerona chápat kompletně v dnešním smyslu. To se nám ukazuje například na zlomku zachovaném díky opisu svatého Augustina, kde stojí, že je za určitých okolností spravedlivé, aby jedni lidé žili pod poručnictvím druhých, pokud je ovládaným poroba užitečná, pokud je prováděna k jejich prospěchu. „*Tj. když se ničemným odejme libovůle v bezpráví a porobeni se budou mít lépe, protože nezkracení se měli hůře*“ (Cicero, *De rep.* II, 42). Klíčem ke spravedlivé porobě jiného společenství²⁷, které se nedokáže samo „dobře“ spravovat, je tedy prospěch ovládaných, nikoli správců (pánů). Myslím, že může být zajímavé zamyslet se nad tím, kdo všechno v průběhu dějin přistupuje k podobné argumentaci.²⁸

Cicero se též jako jeden z prvních nám dostupných autorů zmínil o podmínkách spravedlivé války v mezinárodním kontextu. Spravedlivá může být válka za předpokladu, že vede k životu ve spravedlivém míru (Cicero, *De off.* I, 11). Není možné ji vést z jiné příčiny než kvůli pomstě, či zahnání nepřátel a musí být předem vyhlášena podle římského práva (Cicero, *De rep.* III, 35).

2.1.3 Eutropius

Historik a úředník císařského Říma 4. století našeho letopočtu. O jeho životě toho nevíme mnoho. Pohyboval se na císařském dvoře a císaři Valentovi věnoval svůj *Stručný přehled římských dějin od založení města (Breviarium historiae Romanae)*.

Považuji za prospěšné, aby v pasáži 2.1 o římském politickém myšlení byl zastoupen i autor císařské doby. Může být s podivem, že zde byl ke zkoumání zařazen právě tento autor namísto známějších autorů císařské doby, jako byli třeba Publius Cornelius Tacitus nebo Appiános²⁹. Navíc Eutropius ani zdaleka nedosahuje relevance Polybia a Cicera a jeho práci nelze označit za politicko-filosofickou. Domnívám se však, že Eutropiovu tvorbu můžeme považovat za příznačnou pro velkou část císařského

---

²⁶ Pojednání o spravedlnosti a jejímu vztahu ke státu je například převážnou náplní III. knihy spisu *O věcech veřejných*.

²⁷ Podobně by bylo možné vztáhnout úvahu i na jednotlivce v otázce obhajitelnosti otroctví.

²⁸ Mnohdy navíc bez přihlídnutí k, pro Cicerona zcela zásadní, podmínce, že taková vláda nesmí být tyranská.

²⁹ Najít mezi císařskými autory politického filosofa referujícího o republikánském období je poměrně složité. Všichni tři uvádění byli historici.

období a jeho samotného jako autora, který je pro reflexi římské republiky své doby typický. Důvod zařazení Eutropia tedy není tolik v jeho výjimečnosti, jako spíše dobové příznačnosti.

Obecně řečeno, vzdělanost tehdejší doby už dávno nedosahovala vzdělanosti republikánské éry Polybiovy a Ciceronovy. Velice oblíbené se stávaly stručné přehledy všeho druhu, které měly čtenáři věnovat základní znalost daného tématu. Ne však nijak hlubokou, nýbrž spíše povrchní, jíž je možné získat po nepříliš dlouhé době pokud možno málo náročného čtení. Těmto požadavkům se přizpůsobuje i Eutropiův Stručný přehled římských dějin³⁰. Je krátký, výstižný, psaný jednoduchým jazykem a komplexní úvahy bychom zde hledali marně. Přesto v tomto spisu můžeme najít několik relevantních věcí k našemu tématu a osvětlit si, co z myšlenkového odkazu římského republikanismu uchovávali Římané za císařství.

Veškeré republikánské momenty se totiž za císařství neztratily. Eutropius³¹ se například odvolává na stejné mravní ideály legend rané republiky, které považuje za inspirativní mravní vzory stejně jako republikánští autoři. Podobně jako předtím Cicero i Eutropius ve velmi negativním duchu popisuje Tarquinia Superba a naopak v pozitivním Ciceronova oblíbence Scipia Africana mladšího, když píše, že to byl „*patrně nejvýznamnější Říman jak své, tak pozdější doby*“ (Eutropius, *Breav.* III, 15). Na adresu Julia Caesara říká, že „*se začal chovat povýšeně a v rozporu s římským pojetím svobody*“ (Eutropius, *Breav.* VI, 25). Co se hodnocení významných osobností týče, Eutropius z republikánské tradice tolik nevybočuje. Jistý posun můžeme nalézt v případě, měli-li bychom jmenovat jednu vlastnost, které by si Eutropius a například Cicero cenili nejvíce. Zatímco u Cicerona by to byl republikánský *virtus*, u Eutropia by se jednalo pravděpodobně o *civilitas* (jakési ohleduplné a seriózní chování ke svému okolí, opak zpupnosti a nabubřelosti). Oproti probíraným autorům republikánské doby Eutropius za jednu z nejdůležitějších osobních schopností považoval rozšíření území římské říše³² a oslavu triumfu. Eutropius také upozorňuje, že Řím byl od svého založení v prakticky permanentní válce (Eutropius, *Breav.* II, 18).

Obecné aspekty uspořádání římské republiky Eutropius popisuje, prakticky je však nijak nerozvádí ani nehodnotí. O nejdůležitějších aspektech dělby moci za

---

³⁰ Dílo se věnuje období o celkové délce 1118 let od založení Města po období panování císaře Valenta. O období za vlády dosud žijícího císaře se podle dobových zvyklostí v historických pracích nepsalo.

³¹ Je pravděpodobné, že většinu svých poznatků o republikánském období čerpal Eutropius z Tita Livie.

³² Jsme-li u srovnání s Ciceronem, i on se o rozšíření území říše a posílení slávy říše zmiňuje v pozitivním smyslu (např. *De off.* I, 12). Zdaleka ne však tak jednoznačně a s takovou frekvencí a důrazem.

republiky se z jeho práce dozvíme, avšak pouze stručně. Kupříkladu k důvodu omezení moci konzulátu ustanovením funkčního období na jeden rok a jmenováním dvou konzulů naráz se vyjadřuje slovy: „*aby se v dlouhotrvajícím mocenském postavení nestali povýšenými, ale aby se stále chovali tak, jak se sluší na občany, vědomi si toho, že po uplynutí roku budou zase soukromými osobami*“ (Eutropius, *Breav.* I, 9). Poměrně kladně se Eutropius vyjadřuje k roli senátu.

Pozoruhodný může být Eutropiův výběr témat. Na několika místech věnuje otázce povstání otroků (např. *Breav.* VI, 7), ale naopak o bratrech Gracchových se nezmiňuje vůbec. Zmínku činí o Cicerovi, a sice o jeho pozitivní úloze při potlačení Catillinova spiknutí v době Ciceronova konzulátu (Eutropius, *Breav.* VI, 15).

Jisté jádro republikanismu tedy i po více jak 400 letech v jeho díle zůstává. Je ale minimalizováno a přizpůsobeno pro účely císařství.

2.2. Novověké politické myšlení

Jestliže z římské éry nebyl výběr politických myslitelů reflektujících republikánské aspekty římské říše vůbec široký, pak mezi autory spadající pod novověké politické myšlení existuje mnohem širší škála možností. Dva vybraní autoři a dva autorské kolektivy zabírají na časové ploše zhruba od 15. do 19. století, tedy zhruba stejně dlouhou dobu jako byla rozptýl vybraných autorů římských. Ohledně vhodné volby autorů zde není takového sporu jako u Římanů i díky (či kvůli) tomu, že jsem se rozhodl do zkoumání nezařazovat autory od konce 19. století dále. To neznamená, že by od té doby už žádný myslitel římskou republiku nijak nerefletoval. Pohledy například Hanny Arendtové, některých moderních republikánských či feministických myslitelů by byly jistě pro práci přínosné. V rámci této práce na ně však již není místo, neboť to je z hlediska zadání práce třeba věnovat klíčovým autorům novověku.

2.2.1 Machiavelli

Niccoló Machiavelli (1469 – 1527) byl florentský diplomat, historik a politický myslitel. Bývá považován za zakladatele moderní politické vědy. Přemýšlení o státu vytrhl po velmi dlouhé době z teologického kontextu. Coby představitel renesance měl k antice blízko. O to více, že jeho soudobá italská situace s množstvím městských států

a drobných knížectví v některých aspektech připomínala situaci římskou z dob, kdy ještě Řím Itálii zdaleka nevládl.

Klíčem k jeho myšlenkám pro nás nebude tolik jeho nejznámější dílo *Vladař* jako spíše *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livie*, kde systematicky rozebírá římské (především republikánské) dějiny podle toho, jak je sepsal slavný římský historik, a pojí je se svoji současnou realitou. Poučení ze starověkých dějin pro soudobou Itálii, a Florencii speciálně, je primárním úkolem *Rozprav*.

Jakkoliv zažité může být v obecném povědomí chápání machiavelismu coby obrany silného panovníka, jemuž účel světí prostředky, zdaleka neexistuje pouze tato jediná možnost jak Machiavelliho interpretovat³³. Jiný možný přístup více akcentuje republikánské aspekty Machiavelliho díla a chápe ho především jako autora, který si cenil své florentské republiky a snažil se zachovat svébytnost a svobodu italského prostoru před silnými a o poznání jednotnějšími mocnostmi z vnějšku Itálie³⁴. V našem kontextu je při analýze Machiavelliho díla vhodnější interpretovat Machiavelliho primárně na základě druhého uvedeného přístupu.

Machiavelli znal velice dobře římské dějiny a v jeho dílu můžeme najít reference na Platóna, Aristotela, Polybia, Tita Livie i Cicerona. Celými *Rozpravami o prvních deseti knihách Tita Livie* se line přesvědčení, že je velmi důležité a prospěšné znát antické dějiny. Na základě jejich zkušeností se lze mnohem lépe a prozíravěji rozhodovat v obdobných situacích ve svém současném životě, a naopak při jejich neznalosti hrozí opakování přes tisíc let starých chyb. „*Tužby a cíle nejrůznějších národů se nemění a jsou si velice podobné*“ (Machiavelli, *Disc I*, 28).

Machiavelliho obecné policko-filosofické předpoklady vycházejí nejvíce z Polybia. Společně s ním se domnívá, že lidská společnost vznikla primárně za účelem vzájemné obrany (Machiavelli, *Disc. I*, 2). Uvádí též aristotelské rozdělení druhů ústav do tří, respektive šesti druhů: monarchie – tyranie - aristokracie – oligarchie - demokracie – anarchie, přičemž přirozený koloběh ústav probíhá po řadě v uvedeném pořadí a od Polybiova se neliší. I Machiavelliho základní náhled na smíšenou vládu se od Aristotela, Polybia ani Cicerona příliš neliší: „*Ani jedna ze jmenovaných vládních forem není tedy dokonalá. První tři³⁵ jsou lepší, ale mívají krátké trvání, a tři další jsou zcela špatné. Proto také moudří zákonodárci s vědomím všech nedostatků vytvořili*

---

³³ Třebaže aspekt silného státníka, všemožně se snažícího zachovat vlastní stát, je v Machiavelliho díle nepominutelný, a to i v jiných spisech než ve *Vladaři*.

³⁴ Například absolutistická Francie.

³⁵ Míněna monarchie, aristokracie a demokracie. Další trojice čítá tyranii, oligarchii a anarchii.

jakousi formu smíšenou, kterou považovali za jediné pevnou a trvanlivou, v níž se monarchie, aristokracie a demokracie vzájemně kontrolují“ (Machiavelli, *Disc. I, 2*). Od uvedených antických autorů se Machiavelli odlišuje svým specificky pesimistickým náhledem na lidskou přirozenost. Machiavelli se domnívá, že každý jedinec je spíše špatný než dobrý a pokud není přinucen činit jinak, obvykle jedná ke svému vlastnímu prospěchu bez ohledu na stát či ostatní³⁶. Proto Machiavelli každému zákonodárci radí, aby pro jistotu při vytváření zákonů raději všechny lidi považoval za špatné (Machiavelli, *Disc. I, 3*).

Velkou pozornost věnuje Machiavelli politickému zápasu mezi římským lidem³⁷ a aristokracií, který v římské republice sehrál důležitou vývojovou funkci a z kterého se zrodily nové zákony a vyšší stupeň svobody. Ani Machiavelli tedy nepovažuje ústavu římské republiky za vzniklou jednorázově (jako spartská Lýkurgova), nýbrž dlouhodobou evolucí, jejímž hnacím motorem byl konflikt jednotlivých složek vlády (po vyhnání králů především lidové a aristokratické). Machiavelli uvádí argumenty na obhajobu jak tvrzení, že by lepším strážcem svobodné ústavy měla být šlechta, tak proč by jím měl být lid (Machiavelli, *Disc. I, 4*). Protože se cíl ctižádostivé římské republiky stát se mocnou říší lišil od cíle ostatních republik s touhou pouze po svém vlastním udržení, Machiavelli se nakonec přiklání k názoru, že hlavním strážcem svobody římské republiky byl lid³⁸, zatímco v ostatních republikách tomu bývá šlechta (Machiavelli, *Disc. I, 5*). Konflikt těchto dvou entit byl v Římě nevyhnutelný. Jeho konstruktivní úloha přesto nebyla vůbec samozřejmá. K pozitivnímu vlivu na ústavu velmi napomohla soudní pravomoc tribunů a fakt, že se nejostřejší pře mohly ventilovat veřejně před lidovým shromážděním a ne jen zákulisními boji a násilím (Machiavelli, *Disc. I, 7*).

I Machiavelli vykresluje římskou ústavu a její dějiny ve světle komparativní analýzy. Nejběžněji ji přirovnává ke spartské podobně jako antičtí autoři, dále pak k soudobým Benátkám. Velkou výhodou Benátek i Sparty (vedle spartské skromnosti,

---

³⁶ Machiavelli to dokládá příkladem z počátku římské republiky, těsně po vyhnání králů. Tvrdí, že dokud vyhnání Tarquiniové žili a byli pro mladou republiku nebezpeční, šlechta a lid žili svorně. Hned poté, co však nebezpečí pominulo, obava šlechty ze spojení lidu a Tarquiniů opadlo a šlechta začala lidu všemožně ubližovat. „*Tento příklad je opět potvrzením toho, že lidé neudělají nic dobrého bez donucení*“ (Machiavelli, *Disc. I, 3*).

³⁷ Lid římský (Populus Romanus – PR ve známé zkratce SPQR) původně označoval jen patricijské obyvatelstvo 3 tribuí dle legendy vytvořených Romulem a plebejové mezi něj začali být počítáni až později. V tomto smyslu by se tedy význam slova aristokracie a lidu římského do značné míry kryl. Machiavelli v tomto kontextu míní spíše římský lid ve významu masy obyvatel Říma v kontrapozici k bohaté patricijské aristokracii.

³⁸ V souvislosti s oceněním lidu, coby dobrého strážce svobody římské republiky Machiaveli navazuje na Cicerona: „*Cicero řekl, že lid instinktivně tíhne k pravdě a dá se přesvědčit člověkem, kterého má ve vážnosti, nejsou-li jeho požadavky na místě.*“ (Machiavelli, *Disc. I, 3*)

svornosti a majetkové rovnosti) a důvodem, proč se dokázaly tak dlouho udržet, byla skutečnost, že nerozšiřovaly své území a zachovávaly antický ideál *Polis eusynoptos*, optimálně veliké obce. Rozšiřování území bylo římské ctižádosti vlastní a díky výjimečně dobré vnitřní správě si to Řím dlouho mohl dovolit (Machiavelli, *Disc.* II, 1). Římská expanse však neustále sílila a svému pádu mohli Římané zabránit jen dvojnásobným způsobem. Buď nepřijímat cizí obyvatelstvo, nebo nepřipustit souboje o přisvojování zásluh o stát. K římské zkáze vedlo, že nakonec připustil oboje (Machiavelli, *Disc.* I, 6).

Mezi důležité aspekty římské republiky se podle Machiavelliho řadilo velmi pragmatické chápání náboženství podírající stát, těsně související s obecnou římskou zbožností utužující mravy. Mravy občanů dle florentského myslitele úzce souvisí se zákony a zákonitostí. „*Tam, kde je domovem zdravý morální základ, vedou rozpory k pokroku, tam kde je však jádro shnilé, ani sebelepší zákony nic nespraví*“ (Machiavelli, *Disc.* I, 18). Raná římská republika se vyznačovala, jak už jsme si řekli, opravdovou mravností a jednotlivci byli se státem těsně spjatí. „*Od okamžiku nastolení republiky až po Sullu³⁹ a Maria nikdy římský občan vědomě neohrozil svobodu města a to pak zas nemělo důvod na svůj lid nespolehat a lehkovážně mu splácet urážkami.*“ (Machiavelli, *Disc.* I, 27). Právě naopak je dle Machiavelliho dobré učinit směrem k lidu vstřícné kroky. Ten pak v těžké chvíli dokáže snášet i těžké útrapy.

Vyjma období těsně po vyhnání králů v Římě až do období pozdní republiky nedocházelo téměř vůbec k podezřívání ze státního převratu. Dokonce ani vojenští velitelé nebyli za své neúspěchy v boji trestáni, zachovali-li si i v boji čest. Tento bod nám poodhaluje jeden ze zásadních argumentů zastánců republiky vůči demokracii. V Athénách, kde (vzpomeňme na Cicerona) naprosto převažuje lidová složka a *lid tu nezná žádnou důstojnost*, lidová demokracie několikrát odsoudila své významné vojevůdce po jediném nezdaru, nehledě na jejich předchozí úspěchy (například osud Themistoklův či Militiadův (Cicero, *De rep.* I, 6)) a vše jen závisí na libovůli davu. Smíšené zřízení a pevné mravy takové lidové libovůli zabraňují.

V průběhu staletí Římané o řadu svých původních mravních ctností přišli. Příčinu vidí Machiavelli v bohatství, kterému se jim dostalo a které „*je zhoubou všech ctností*“ (Machiavelli, *Disc.* I, 1). Za dob rané republiky nebylo zvykem odměňovat

---

³⁹ Lucius Cornelius Sulla (138 – 78 př. K.). Římský vojevůdce, politik a diktátor. Stál v čele konzervativních optimátů, jejichž spor s Gaiem Mariem vedenými populáry přerostl v občanskou válku. Sulla byl první, který „překročil Rubikon“, také se nechal jmenovat diktátorem na neomezenou dobu a zavedl proskripce. Všeobecně se soudí, že jeho činy výrazně přispěly ke konci římské republiky. Na druhou stranu ani Cicero ani Machiavelli ho nevnímají jednoznačně negativně a přičítají mu k dobru stabilizaci poměrů ve státě. V roce 80 př. n. l. dobrovolně rezignoval na diktátorský úřad.

nejvýznamnější osobnosti mimo úcty a slávy jinak než skromným přidělem půdy a chudoba Římu velice prospívala (Machiavelli, *Disc.* III, 25). Zato touha po bohatství a obchodní či pozemkové zájmy v 2. a 1. století před Kristem byla v některých kruzích ohromná, stejně jako majetkové rozdíly mezi nejbohatšími Římany a proletariátem⁴⁰. „*Tam, kde je domovem rovnost – dozrál čas na republiku, kde vládne nerovnost, nadchází doba monarchie*“ (Machiavelli, *Disc.* I, 54). Majetková rovnost však postupně přestala existovat a v souvislosti s tím se kazily mravy. Machiavelli říká, že je-li jádro života v republice zdravé, může lid po smrti tyrana ještě znovu ochutnat svobodu, pokud je však prohnilé, republika je ztracena (Machiavelli, *Disc.* I, 17). Po vyhnání Tarquinia Superba či sesazení decemvirů⁴¹ měla republika ty nejlepší předpoklady k rozkvětu. Po smrti Suly, Caesara či Nerona už byla její věc prakticky ztracena.

To si můžeme ukázat i na příkladu úřadu diktátora, nejsilnější úřednické funkce republiky. Diktátoři byli zpočátku jmenováni poměrně často, protože samotný Řím býval předtím, než se stal velmocí, velmi často v přímém ohrožení. Proto po dobu trvání bezprostřední krise docházelo k jmenování diktátora. Strop trvání jeho funkčního období činil šest měsíců. Sami diktátoři se však zpravidla vzdávali úřadu dříve. Protože měl úřad přesně vymezené pravomoci, nemohl diktátor libovolně měnit instituce ani odejmout někomu moc a šestiměsíční lhůta neposkytovala dostatek času pro soustředění moci (diktátor se navíc po skončení úřadu stal opět „běžným občanem“), Machiavelli považoval úřad diktátora jmenovaného zákonnou cestou za velice prospěšný (Machiavelli, *Disc.* I, 33). Tyto podmínky prospěšnosti úřadu však v době pozdní republiky již neplatily a úřad diktátora od doby Sullovy posluhoval vyloženě právě pro koncentraci moci v jedněch rukou.

Zastavme se na chvíli i u Machiavelliho reflexe decemvirů. Na jejich případě Machiavelli ilustruje, jak udělení moci na neomezenou dobu nese „*jedovaté plody*“ (Machiavelli, *Disc.* I, 34). Původně instituce decemvirů vzešla ze sporů mezi lidem a šlechtou jako instituce kompromisní, když se chtěl lid zbavit konzulů a šlechta tribunů (Machiavelli, *Disc.* I, 39). Na následující rok bylo jmenováno deset decemvirů se zákonodárnou pravomocí, jejichž celková moc převyšovala i moc úřadu diktátora. Decemvir Appius Claudius však nakonec přišel s myšlenkou, že se za rok nepodařilo připravit veškeré zákony a byla mu přidělena pravomoc jmenovat decemviry i pro rok

---

⁴⁰ Z latinského *proletarius*. Termín označuje skupinu obyvatel, která při majetkovém censu tvořila třídu nejchudší. Protože odvody do římské armády probíhaly právě podle výsledků censu, proletáři museli do služby státu nasadit vlastní děti.

příští. Claudius však v rozporu s tradicí jmenoval jako prvního samu sebe, a na další místa sobě nakloněné lidi. Také se spojil se šlechtou a senátem a perspektiva římské svobody nevypadala dobře. Moc však Claudiovi stoupla do hlavy (Machiavelli považuje neomezenou moc za ve své podstatě zhoubnou a člověka kazící) a po několika zpupných a arogantních skutcích ho smetl lid a armáda.

Lid chce podle Machiavelliho rozšíření svobod, šlechta nadvládu. Pokud nedojde k včasnému smíření, jedna strana dá dříve či později přednost vládě silné ruky právě tak, jak jsme viděli u decemvirů. Velmi ve vztahu k decemvirům Římané chybovali také zrušením kontrolních orgánů.

Za zásadní problém římské republiky Machiavelli považoval spory okolo *Zákona o půdě*. Domnívá se, že problém nastal pokaždé, když byl vůbec uveden. Tradičně platilo, že každý občan mohl disponovat pozemky o poměrně nízké maximální rozloze. Zemědělskou půdu mohl občan získat jako odměnu za válečnou službu z takzvané *ager publicus*, která byla de iure ve vlastnictví státu, jenž ji získal zábořem ve vojenských výbojích (Christ, 2010, s. 105). Tento zákaz se ale přestal dodržovat a postupem času se na úkor drobných vlastníků ustanovila bohatá vrstva *latifundistů*, kteří vlastnili zemědělskou půdu ve velkém. Toto napětí bylo podle Machiavelliho dlouho řešeno vysíláním tzv. *kolónů*. Vnitřní kolonizace se však v 2. století př. n. l. zastavila a spor se naplno rozhořel po reformních návrzích bratří Gracchů, kteří měli podle Machiavelliho daleko spíše volit vyčkávací taktiku (Machiavelli, *Disc.* I, 36). Takto napětí dále rostlo, až si každá strana vybrala vojevůdce: latifundisté a optimáti Sullu a po něm Pompeia; populárové Maria a následně Caesara. Situace se vyhrotila v pro republiku fatální občanskou válku.

„Příčinou rozkladu Říma se staly, jak už bylo řečeno, spory kolem zákona o půdě a dále pak prodloužení funkčního období vrchním velitelům vojska“ (Machiavelli, *Disc.* III, 24). Precedent pro druhou příčinu datuje Machiavelli už do roku 458 př. K., kdy Lucius Quintius Cincinnatus nechtěl být zvolen konzulem po druhé za sebou, avšak senát ho neuposlechl a prostě ho zvolil. S tím, jak vzdálenější končiny římských velitelů se svými armádami dobývali, bylo technicky stále nutnější prodlužovat jim funkční období. Tím pádem i vrcholných velitelů bylo rázem méně a loajalita vojáků místo republice, často začínala náležet spíše velitelům, se kterými trávili léta při vojenských taženích a na jejichž schopnostech závisel jejich život.

2.2.2 Montesquieu

Charles Louis de Secondat, baron de La Brède de Montesquieu (1689 – 1755) byl francouzský osvícenský aristokrat s velkou škálou zájmů, mimo jiné především ve filosofii a právu. Do politické filosofie se výrazně zapsal především svým konceptem rozdělení mocí, který je v určité podobě základem mnoha současných ústav.

Montesquieu se zabýval tématem vývoje civilizací od jejich vzniku přes rozkvět až k pádu. Podklady k proniknutí do zákonitostí tohoto cyklu hledal v historických zkušenostech, se speciální pozorností příkládanou dějinám římským. „*Lidé jsou totiž ve všech dobách obětmi stejných vášní, a tak se sice mění okolnosti, které způsobují velké změny, ale příčiny jsou vždycky tytéž*“ (Montesquieu, *Grand.*, 1, I). Touto úvahou je prodchnutá celá stěžejní Montesquieuho práce s názvem *O duchu zákonů*. Výsostně římské problematice se pak Montesquieu zabývá v práci *Sláva a úpadek římské říše*. Montesquieuho reflexe římské republiky probíhá především na ploše těchto dvou uvedených děl.

Pojem zákona a zákonnosti vnímali jako velmi důležitý jak antičtí autoři, tak Machiavelli. U Montesquieuho hraje roli ústřední. „*Zákony jsou v nejširším slova smyslu nutné vztahy, které vyplývají z povahy věcí,*“ píše Montesquieu. „*Bůh má vztah k vesmíru jako stvořitel a udržovatel; zákony, podle kterých jej stvořil, jsou ty, podle kterých jej také udržuje*“ (Montesquieu, *Espr.* I, 1). Tyto zákony nezbytné pro existenci světa můžeme označit jako přírodní. Vznikly před lidskou společností a naprosto v souladu s nimi žijí mimo neživé přírody například rostliny, v souladu o něco menším zvířata, která se z nich vymaňují, protože disponují city a pudy. Do nejvyšší míry se z přírodních zákonů vymaňuje člověk díky svému rozumu, který mu umožňuje samostatně se rozhodovat, kvůli čemuž je člověk také omylný.

Mezi přirozené spadají zákony týkající se utváření lidské bytosti, i zákony týkající se spravedlnosti. To z toho důvodu, že vztahy mezi člověkem a ostatním světem existovaly ještě předtím, než se lidé začali sdružovat a vytvářet si pro sebe zákony pozitivní, vzniklé na základě jejich rozumové úvahy. Předtím byli první lidé bázlivi a nad ničím nebádali. Až radost z přítomnosti jedinců blízkého druhu, okouzlení druhým pohlavím a přirozená péče o ostatní svého druhu vedla lidi k seskupování. „*Není tedy rozumem odůvodněné tvrzení Hobbesovo, že lidé měli od počátku touhu podrobiti si jeden druhého. Myšlenka státu a ovládání je tak složitá a závisí na tolika jiných myšlenkách, že nemohla vzniknouti hned na počátku*“ (Montesquieu, *Espr.* I, 2). Podle

Montesquieuho je v lidské přirozenosti, dané člověku Stvořitelem, aby žil ve společnosti.

Ve společnosti člověk ztrácí slabost, začíná si uvědomovat svoji sílu, což může vést až k válce v rámci společnosti, i mezi společnostmi navzájem. Proto v každé společnosti musí existovat vláda a zákonodárství, které by jej „vrátily jeho povinnostem zákony politickými a občanskými.“ (Montesquieu, *Espr.* I, 1). Bez vlády, která jest souhrnem moci všech jednotlivců, by společnost nemohla existovat. Přírodě nejlépe odpovídá ta vláda, která nejlépe odpovídá povaze národa, který ji vytvořil. Neexistuje tedy žádná universálně nejlepší vláda, ale vždy je nutno přihlížet k přirozeným zákonitostem, podmínkám a povaze týkající se daného společenství.

Positivní zákon je všeobecně řečeno lidský rozum, či „souhrn rozumů“ občanů dané společnosti. Příčina výskytů různých zákonů v odlišných společenstvích vězí v odlišném používání rozumu v odlišných podmínkách. Positivní zákony tedy vždy mají být přizpůsobeny národu, kde jsou používány, s přihlédnutím k jeho geograficko-morfologické podmíněnosti, náboženství, stupni svobody⁴², počtu obyvatel, způsobům, mravům a zvykům. V tomto kontextu je nezbytné chápat i všechny Montesquieuho úvahy o římské republice.

Jisté zákony vyplývají přirozeně také z různých typů vlád. Montesquieu rozlišuje tři hlavní typy vlád. Konkrétně despocii, kde vše určuje svojí vůlí jeden člověk bez zákonů a pravidel; monarchii, ve které vládne také jeden člověk, ale podle pevných a stanovených zákonů; a republiku, v níž všechen národ, nebo alespoň část národa třímá svrchovanou moc (Montesquieu, *Espr.* I, 1). Pro případ republiky Montesquieu praktikuje ještě dělení na republiku demokratickou, nebo aristokratickou. Na dějiny římské republiky se odkazuje při pojednání jak o demokratickém, tak aristokratickém typu republiky.

Montesquieuho můžeme považovat za pokračovatele aristotelské tradice smíšené vlády, jak jsme ji mohli pozorovat u Polybia, Cicerona i Machiavelliho. Baronův veliký význam spočívá v určitém překlenutí těchto tradičních myšlenek o smíšené vládě lidové aristokratické a královské moci v dnes používané rozdělení na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní, které se navzájem kontrolují. S určitou nadsázkou a zjednodušením můžeme říci, že toto překlenutí podle Montesquieuho představ by mohlo spočívat v následující dělbě moci: královská složka (monarcha a jeho kabinet) vlády by třímala

---

⁴² Svoboda v kontextu Montesquieuho díla znamená podléhat jen moci zákona (Montesquieu, *Espr.* XI, 6).

výkonnou moc, aristokratická složka moc soudní a v rámci lidové složky by lidé volili své reprezentanty do zákonodárského sboru. V římské republice takovýto typ rozdělení moci neexistoval: konzulát (a další výkonné úřady), senát a lidové shromáždění kontrolovaly obvykle z každé ze tří Montesquieuho mocí větší či menší část. Montesquieu na antickém Římě dělbu a kontrolu moci velice oceňuje. Její různé aspekty staví častokrát za příklad a přidává, jak mohlo být dosaženo ještě vyváženějšího rozdělení.

Podle Montesquieuho fungoval systém rozdělení moci poměrně dobře už za doby prvních pěti římských králů (Montesquieu, *Espr.* XI, 12). Poté, co se království pod Tarquiniem Superbem zvrhlo v tyranii a došlo k vyhnání králů, Řím potřeboval napravit čtyři hlavní nešvary směrem k posílení lidové složky, která byla v té době nejslabší: 1. zpřístupnit úřady mimo patriciům i lidu, 2. rozdělit konzulskou moc mezi více úřadů, 3. zavést možnosti lidu ohradit se proti patricijským zákonům, čehož bylo dosaženo zřízením tribunů lidu, 4. zvětšit podíl plebejců na rozhodování o věcech veřejných (Montesquieu, *Espr.* XI, 14). Když toho všeho bylo dosaženo a lid získal skrze plebiscitní zákony dokonce možnost dávat zákony patricijům bez jejich přičinění, byl jeho vliv stále vyvažován silným senátem i úřadem cenzora. Ohledně senátu Montesquieu uznává praxi římské republiky, kde se jeho členové nemohli doplňovat svévolně sami, ale byli jmenováni právě cenzory (Montesquieu, *Espr.* II, 3).

Úřad censorů vůbec hraje v Montesquieuho reflexi římské republiky významnou úlohu (Montesquieu, *Grand.*, 8). Dalo by se říci, že v něm viděl v rámci systému římské republiky úřad možná nejdůležitější a domnívá se, že jeho pozdější zrušení výrazně napomohlo mravní zkáze Římanů (Montesquieu, *Espr.* VIII, 14). Kontrola mravů, jmenování senátorů a možnost přeřadit občana do jiné třídy při majetkovém censu patřilo mezi nejvýznamnější cenzorské pravomoci. Cenzorský úřad patřil mezi úřady nejtíhodnější. Funkční období cenzora trvalo pět let.

Pozornost Montesquieu věnuje i věcem, jež by se na první pohled mohly zdát pouze detaily, jako je patřičnost veřejného, či tajného hlasování. Cituje Ciceronova slova, když tvrdí, že tajné hlasování zaváděné na lidovém shromáždění koncem republiky bylo jednou z příčin pádu republiky (Montesquieu, *Espr.* II, 2), neboť pro lid se na rozdíl od hlasování aristokratů tajné hlasování vůbec nehodí.

Hlavní důvody kolapsu římské republiky vidí Montesquieu především v ještě dalších věcech: ve zkáze mravů a zániku rovnosti; v příliš mohutné římské expansi, které vnitřní uspořádání říše nemohlo stačit; a v nahrazení občanské armády

stálými placenými vojáky vojenskou reformou Gaia Maria. O prvních dvou příčinách si nyní řekneme podrobněji.

„*Skutečné bohatství spočívá v mravech, nikoli ve vlastnictví*“ (Montesquieu, *Grand.*, 10) praví Montesquieu a dodává, že ve starých dobách, kdy Římané bývali poctiví, se jejich slovu dalo naprosto věřit, za dob Cicerona že však už nikoli. Dá se říci, že Montesquieu v tomto smyslu uvažuje podobně jako před ním Machiavelli a též vidí souvislost zkázy občanské ctnosti s narůstajícím bohatstvím, které postupem času nahlodalo rovnost, zásadní stavební kámen republiky⁴³. Z tohoto hlediska stanovoval Montesquieu moment zkázy republiky do podobné doby jako Machiavelli, tedy do bojů mezi skupinami podporujícími Sullu s protivníky z Mariova tábora a z nich vzešlé Sullovy diktatury. Sulla nejenže „*zkazil vojáky, kteří pak zkazili své velitele*“ přidělováním občanské půdy, ale proskripcemi a způsobem, jakým před abdikací uplatňoval svoji moc, již zabraňoval nadobro návratu svobody (Montesquieu, *Grand.*, 11, I). Když chtěl Sulla Římu svobodu navrátit, občanská ctnost už žádná nezbývala. Republika nutně musela zahynout. „*Kdyby Caesar a Pompeius smýšleli stejně jako Cato, jistě by se našli jiní, kteří by smýšleli stejně jako Caesar a Pompeius, a republiku, předurčenou k záhubě, by strhla do propasti jiná ruka*“ (Montesquieu, *Grand.*, 11, II). Vražda Julia Caesara ještě vyvolala jisté naděje, avšak podobné převraty už vedou jen k odstranění tyranů, nikoli tyranie samotné (Montesquieu, *Espr.* III, 3).

Opět podobně jako Machiavelli i Montesquieu opakovaně zdůrazňuje militantní povahu římské republiky. „*Ačkoliv všechny státy mají též všeobecný cíl, totiž udržeti se, přece každý stát má vedle toho svůj cíl zvláštní. Cílem Říma bylo zveličeni státního území*“ (Montesquieu, *Espr.* XI, 5). Pokud se římská říše rozpínala na území Itálie, její vnitřní uspořádání fungovalo dobře. Jakmile však docházelo k expansi daleko za římské hranice, vnitřní uspořádání už nebylo dostatečné a pokud si chtěl Řím svoji velikou rozlohu udržet, muselo dojít ke změně jeho vlády. Zatímco římstí občané v Itálii mohli velmi dlouho žít svobodně a beze strachu, na periferiích říše v provinciích vládla tyranie a dokonce i římstí občané⁴⁴ zde byli vydáni zcela napospas prokonzulům a prétorům (Montesquieu, *Espr.* XI, 19).

---

⁴³ Montesquieu před první knihu dílu *O duchu zákonů* vkládá upozornění, kde vysvětluje: „*To, co nazýváme občanskou ctností v republice, je láska k vlasti, to je láska k rovnosti*“.

⁴⁴ I v provinciích byla situace římských občanů stále o mnoho lepší než situace místního obyvatelstva. Montesquieu podobně jako Cicero uvažuje o podmínkách spravedlivé války. Za ospravedlnitelný považuje Montesquieu jen preventivní útok za situace, která by jinak vedla k pozdějšímu zániku státu vlivem útoku sousedů. Ani právo na výboj ale neposkytuje právo na vyhlazení ani zotročení obyvatelstva, jak činili Římané (Montesquieu, *Espr.* XI, 19).

Dle Montesquieuho každému ze tří typů vlád přirozeně odpovídá určitá velikost území. Pro republiku je nezbytná občanská ctnost, zájem občanů o věci veřejné a možnost se na nich podílet, což lze praktikovat jen na nepřiliš rozsáhlém územním celku. Proto republika nikdy nemůže existovat na rozsáhlém území a zvětší-li se, musí nutně přejít v jiný typ vlády - monarchii, které z povahy věci odpovídá střední rozsah území. Co se týče obrovských říší, ty zákonitě nemohou být spravovány jinak, nežli despoticky (Montesquieu, *Espr.* IIX, 17). Vždy je nutné těchto zákonů dbát a změní-li se velikost říše, mění se s ní i její zřízení. A toto pravidlo podle úvahy francouzského barona platilo i v případě římské říše.

2.2.3 Federalisté

Termín federalisté zde označuje skupinu intelektuálů a veřejně činných osobností působících v nově vznikajících Spojených státech amerických a aktivních především od 70. let 18. století do začátku 19. století. Někteří z nich se řadí též mezi tzv. *Otce zakladatele* USA. Mezi nejvýznamnější federalisty se obvykle počítají Alexander Hamilton, James Madison, John Adams a John Jay. Jejich situace, vyznačující se bojem severoamerických kolonií za nezávislost na britském impériu a následným zakládáním nového státu, poskytovala příležitost přenést vlastní politicko-filosofické ústavy do praxe. Taková možnost určovat převážně dle svých úvah pravidla, podle kterých by měl stát ve své budoucnosti fungovat, se rozhodně nenaskytne velkému procentu politických filosofů. Hlavním programem Federalistů bylo zřízení a následná podpora federální americké vlády oproti anti-federalistům, kteří ve spojení nově nezávislých kolonií nechtěli jít nikam dále než ke konfederaci.

Vrcholným dílem federalistů je soubor článků vycházejících v novinách ve státu New York v letech 1787 a 1788 označovaný jako *Listy federalistů*. Celkem bylo vydáno 85 esejů, pocházejících z pera Hamiltona, Madisona a Jaye. *Listy federalistů* (označované též prostě jako *Federalista*) měly za cíl přispět k debatě o ratifikaci nedávno dokončené federální ústavy argumentací v její prospěch a přesvědčit Američany o jejích kvalitách a blahodárném vlivu. Této práci se dílo týká řadou odkazů na římskou republiku, které jsou navíc přímo využívány v argumentaci pro zanesení či vypuštění konkrétních pravidel a principů do americké ústavy. Při studiu *Listů federalistů* můžeme přímo sledovat, jak jednotlivé momenty starého Říma prakticky ovlivňovaly několikrát základní koncepty, na nichž stojí americká ústava až doposud.

Na první pohled viditelný odkaz k římské republice se vyskytuje v každém eseji *Federalisty*. Kdo stál za konkrétními jednotlivými listy, nebylo soudobým americkým čtenářům přesně známo, neboť všechny byly vydány pod autorským jménem PUBLIUS. Tento pseudonym odkazoval na Publia Valeria Publicolu⁴⁵ – urozeného Římana s podílem na vyhnání králů, jednoho z prvních konzulů a republikánského hrdinu. Takto zvolený pseudonym nebyl nijak náhodný. Měl jednak vzdát úctu této výtečné osobnosti, jednak měl být signálem ke čtenářům Listů, že federalisté se odvolávají na starořímské republikánské tradice, boj za svobodu a proti tyranii. Přitom je zajímavé, že podobné reference na období římské republiky a její hodnoty volili i anti-federalisté, jejichž díla byla podepsána například pseudonymy Cato a Brutus. Z toho je patrné, jak vysokého renomé dosahovala římská republika u tehdejších Američanů.

Američtí otcové zakladatelé disponovali vynikajícím vzděláním, zahrnujícím i výbornou znalost antických dějin. Jakkoliv by se mohlo zdát, že klíčovým autorem pro ně bude například John Locke, v zásadních diskusích a argumentech zaznívalo velice často spíše jméno Polybiovo a živě diskutovaný byl též Montesquieu. Oba především v souvislosti s myšlenkami smíšené vlády, rozdělení mocí a názory na fungování republiky.

O interpretaci Montesquieua se vedl spor s anti-federalisty, kteří poukazovali na fakt, že podle Montesquieua a Rousseau republika nemůže existovat na větším než malém území. To bylo v přímém rozporu s jednou z hlavních myšlenek federalistů, totiž s konceptem rozsáhlé unie, který si zde stručně vyložíme.

Zásadním problémem demokracií rozkládajících se na malém prostoru, jako byly například demokratické městské státy v antice, byl podle federalistů fenomén *stranictví*. Pod tímto pojmem se skrývá zájem, který chce jednotlivec či skupina prosazovat (ať už pro svůj vlastní prospěch, či nikoliv), a to třeba i navzdory prospěchu ostatních členů společnosti či navzdory společnosti celé. Výskyt stranictví je v lidské společnosti přirozený a pokoušet se ho svazovat znamená bojovat proti lidské svobodě, protože „*dokud je lidský rozum omylný a má svobodu volby, budou se tvořit odlišné názory*“ (Federalista č. 10). Vymýtit stranictví je „*lék horší než sama nemoc*“ a dobrý zákonodárce s existencí stranictví prostě musí ve svých úvahách počítat.

---

⁴⁵ Agnomen Publicola znamená v překladu „přítel lidu“. On, Lucius Tarquinius Collatinus, Spurius Lucretius Tricipitinus a Lucius Junius Brutus jsou považováni za vůdce povstání proti Tarquiniovi Superbovi a za ustanovitele římské republiky.

Na území malé demokracie může velice lehce dojít k převážení jednoho zájmu, protože se lidé vzájemně znají a vlivné zájmy poměrně lehce ve státě převáží. Lid může propadnout jejich tlaku, nechat se zkorumpovat, jednoduše se mýlit, anebo dokonce sám rozpustit svoje zřízení a zvolit si tyrana, či zavést tyranii většiny proti teoreticky jakékoliv menšinové skupině obyvatelstva. Proto takové demokratické zřízení považovali federalisté za nevhodné a řešení viděli ve zřízení smíšené republikánské vlády na rozsáhlém území.

Zatímco na rozloze malého státu se stranicí rozmáhá poměrně snadno, spojili by se třináct kolonií v jediný stát, místní většinové kliky by se na federální úrovni staly menšinové, takže by musely pro dosažení shody vyjednávat, což by přineslo jejich vzájemnou kontrolu (Federalista č. 51). Další výhodou rozsáhlé republiky je dokonalejší kontrola moci. Kontrolovat se také může navzájem státní a federální vláda i jednotlivé složky obou vlád mezi sebou, což je dle názoru federalistů nejlepší cesta, jak zabránit uzurpaci moci. Právě při úvahách, jak jednotlivé složky moci vůči sobě vyvážit, federalisté směřovali svoji pozornost k římské republice nejčastěji.

Za potenciálně nejsilnější ze tří Montesquieuho mocí považovali Federalisté moc zákonodárnou. Hrozilo by veliké nebezpečí, byla-li by zákonodárná moc jednotná a proto se musí rozdělit. „V římské republice zákonodárná moc v poslední instanci spočívala po staletí ve dvou odlišných politických orgánech, a to nikoli ve dvou komorách téhož zákonodárného sboru, nýbrž v oddělených a nezávislých zákonodárných sborech, v nichž převládaly protichůdné zájmy: v jednom patricijské, ve druhém plebejské“ (Federalista č. 34). V římské republice existovalo více typů lidových shromáždění. Nejvýznamnější bylo centurijní (Comitia centuriata), ve kterém se hlasovalo podle majetku a odvádělo se do armády, a shromáždění tributní (Comitia tributa), kde rozhodoval počet. Proto v centurijním shromáždění obvykle převažovaly zájmy patricijské, v tributním zájmy plebejců. Alexander Hamilton dále uvádí, že každé shromáždění mělo pravomoc zrušit nařízení toho druhého. Tento princip rozdílné povahy dvou komor se stal předobrazem pro fungování symetricky⁴⁶ uspořádaného amerického Kongresu, kde do Sněmovny reprezentantů volí lid a do Senátu jmenovaly zastupitele států⁴⁷.

---

⁴⁶ Žádná z komor není ve svých pravomocích vyloženě silnější. Každá disponuje jinými, avšak výsledný celkový vliv komor je zhruba podobný.

⁴⁷ Dnes jsou v USA volby do obou komor lidové a všeobecné. Rovnost států v Senátu a jejich disponování dvěma hlasy bez ohledu na velikost státu funguje dodnes.

Komory amerického kongresu se od sebe liší podmínkami pro pasivní volební právo i funkčním obdobím. Tyto odlišnosti opět odráží poznatky vyplývající z reflexe římské republiky.

Dvouleté funkční období zastupitele ve Sněmovně reprezentantů navazuje na každoroční rotaci v obsazení většiny římských úřadů, myšlenke populární také ve starověkém Řecku. Tento systém má několik výhod: Takto zvolení zastupitelé nemají čas si na svoji pozici zvyknout, ani připravit zákony proti lidu, protože musí prakticky ihned myslet na následující volby a hledět si uchovat popularitu, chtějí-li být znovu zvoleni.

Naopak americký Senát, původně nelidová složka zákonodárné moci měl fungovat jako jistý konzervativní stabilizátor systému. I tato myšlenka má své kořeny v dějinách.: „*Historie nezanechala zprávu o žádné dlouhotrvající republice⁴⁸, jež by neměla senát*“. Římský senát⁴⁹ s doživotním funkčním obdobím „*měl jisté vlastnosti, které z něj činily hráz proti měnícím se náladám veřejnosti*“ (Federalista č. 63) a plnil roli instituce, která spojovala stabilitu a svobodu. Minimální požadovaný věk římského senátora sice není přesně známý, nebyl však nijak nízký a za senátory byli v římské republice jmenováni obvykle vysloužilí státní úředníci s mnoha zkušenostmi a zásluhami o stát. Konzervativní a „seniorská“ povaha senátu tak byla zajištěna. Něco z této povahy převzal i Senát americký a jak pasivní volební právo, tak funkční období jsou u něj mnohem vyšší než ve Sněmovně reprezentantů.

Ne ve všech aspektech však byla římská republika federalistům pozitivním příkladem. Třeba ve Federalistovi číslo 6 Hamilton při argumentaci ohledně výhod federace při společné obraně prohlašuje, že pouhá skutečnost, že daný stát je republikou či má obchodní povahu, nikdy není zárukou míru. „*Řím se nikdy nenasytil prolévání krve a dobývání*“ (Federalista č. 6).

Pro své současné potřeby federalisté též zavrhovali zdvojování úřadu. Podle federalistů musí být výkonná moc pružná a akceschopná. „*Faktory, jež činí výkonnou moc mocí energickou, jsou za první jednota, za druhé trvání, za třetí náležitě hmotné zajištění a za čtvrté dostatečné pravomoci*“ (Federalista č. 70). Jednota udělením moci více vysokým úředníkům stejné hodnosti může ale lehce zaniknout a římská republika několikrát doplatila na rozpor mezi dvěma konzuly. Hrozila rozdílnost jejich názorů a

---

⁴⁸ James Madison měl dlouhotrvajícími republikami na mysli republiku římskou, Kartágo a Spartu.

⁴⁹ Římský senát podle tradice odvozoval svůj původ už z dob Romula, který do poradního orgánu sdružil tzv. otce – stařešiny nejvýznamnějších původních římských rodů.

někdy i osobní nepřátelství, přičemž Federalisté zároveň v této věci neviděli žádné velké výhody, které by vyvážily zmíněné nevýhody i nevýhodu další, a sice že mnohočetná exekutiva umožňuje svalování chyb jednoho jejího člena na druhého. Naopak za velice akceschopný považoval Alexander Hamilton úřad diktátora, který republiku uchránil před intrikami jedinců, skupin i proti vnějším nepřátelům. Výkonné moci na rozdíl od zákonodárné prospívá dle názoru federalistů jednota, a proto považují za nejlepší, má-li exekutivní moc jen jediného představitele.

Tato myšlenka se volně týká i Madisonovy úvahy z Federalisty číslo 38, v níž si všímá, že za vytvořením vlády ve starověku nestávalo početné shromáždění, ale jedna osoba, jako třeba Lýkurgos ve Spartě. Tento výrok se však nevylučuje s teorií pozvolné evoluce, kterou jsme si v této práci představili hned u několika předešlých autorů. „*Základ původní římské vlády byl položen Romulem a práce byla dokončena dvěma z jeho volených nástupců, Numou a Tullem Hostiliem. Po zrušení království zavedl Brutus konzulát a přednesl plán reforem, které byly údajně připraveny Serviem Tulliem; ty pak odsouhlasil a posvětil senát i lid*“ (Federalista č. 38).

Poslední poznatek federalistů o římské republice, který si zde ukážeme, se týká Publioovy argumentace proti stálým armádám. V té James Madison kritizuje vojenskou povahu římské republiky velmi stručně a úderně, když tvrdí, že svobody Říma se staly obětí jeho vojenských úspěchů (Federalista č. 41).

2.2.4 Marx a Engels

Karl Marx (1818 – 1883) a Friedrich Engels (1820 – 1895) byli významnými německými průkopníky socialistického hnutí 19. století, mezi jejichž primární zájmy patřila politická teorie, ekonomie, filosofie, historie a společenské vědy obecně. Každý zvláště i při společné kooperaci vydali nemalé množství děl, z nichž některé, jako *Komunistický manifest* či *Kapitál* získaly epochální význam. Právě oni položili základy marxismu, nesmírně vlivného proudu v rámci politického myšlení, a inspirovali nespočet budoucích politických myslitelů i lidí obecně.

Jejich zájem o období římské republiky není rozhodně na první pohled patrný a je zastíněn velkým množstvím jiných konceptů. Přesto v téměř všeobjímající teorii těchto dvou myslitelů má svoje pevně vymezené místo a smysl, přestože není zrovna snadné se k němu v jejich rozsáhlém díle dopátrat. Až na Engelsův *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* není nijak evidentní, jaké spisy by měly pro účely této

práce posloužit nejlépe, protože téma antického Říma až na výjimky Marx s Engelsem nikde nezpracovávají do podoby látky stojící samotně.

K problematice římské republiky přistupují naprosto odlišným způsobem než třeba Machiavelli či Montesquieu. Proto si na příkladu Marxově a Engelsově můžeme ukázat existenci alternativního pojetí k předešlým autorům a ilustrovat na něm, že dosud zmiňované „republikánské“ momenty nejsou zdaleka to jediné, co se ve vztahu k římské republice v průběhu dějin politického myšlení zkoumalo.

Pojmy typu smíšená vláda či rozdělení moci, tak důležité u předešlých zkoumaných novověkých autorů, v marxismu spadají do tzv. *společenské nadstavby*, která tvoří pouze sekundární fenomén, odvozený od určující *ekonomické základny*, jež nadstavbě zcela udává ráz. Ekonomická základna týkající se především dělby práce, vlastnictví výrobních prostředků a módu výroby se společně s těmito pojmy v čase proměňuje a nabývá v průběhu dějin různých podob. Přesný průběh tohoto procesu Marx a Engels zpracovávají v teorii *historického materialismu*. Se změnou ekonomické základny, „*převrací se pomaleji nebo rychleji celá nadstavba*“ (Engels a Marx, 1951, 17) týkající se politických, filosofických či kulturních fenoménů a jejich vědomí.

Historické epochy nemáme podle Marxe s Engelsem posuzovat podle jejího vlastního vědomí a toho, co si o ní myslí jejich současníci, „*nýbrž naopak, toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života, z existujícího konfliktu mezi společenskými výrobními silami a výrobními vztahy. Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny produktivní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud se materiální podmínky jejich existence nevylihly v lůně staré společnosti samé.*“ (Engels a Marx, 1951, 17). Protože každá třída z existujících výrobních vztahů buď těží, nebo je jimi poškozována, „*dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů*“ (Engels, Marx, 2013, I).

Marx s Engelsem na celé období římské republiky pohlížejí prizmatem historického materialismu a všechny hlavní události a fenomény římské republiky vysvětlují v jeho logice. Římská republika je tedy jedním z mnoha historických epoch a je tak, stejně jako všechny ostatní, určena dvěma druhy lidské produkce: „*jednak vývojem stupněm práce, jednak vývojovým stupněm rodiny*“⁵⁰ (Engels, 1950, 8).

---

⁵⁰ Engels se v porovnání s Marxem o něco detailněji zabýval tématem rodů a rodin. V této souvislosti tak jako činitele, kteří v dějinách „*rozhodují v poslední instanci*“, rozlišuje dva druhy lidské produkce: za

To nejpodstatnější se ale ohledně antického Říma událo už za doby královské. Královské období představuje v rámci historického materialismu přechodovou fází od rodové společnosti ke společnosti třídní. Za republiky byl zásadní boj mezi rodovým zřízením a státem už rozhodnut a jeho výsledek se jen nadále rozvíjel⁵¹. Nově vznikající římský stát rozbil rodovou společnost rozdělením na privilegované a nep privilegiované.

Engels líčí, že dle pověsti Řím začínal jako rodová společnost, když ho založilo sto latinských rodů spojených v kmen, ke kterému se přidaly dva další kmeny o stejném počtu rodů (Engels, 1950, 111). Římský senát byl prý složen z náčelníků těchto kmenů, takže čítal tři sta stařešinů⁵². K římskému národu se zpočátku mohli počítat jen příslušníci těchto 300 rodů, kteří náleželi k dané kuri⁵³ a kmeni. Rody daly základ rodové šlechtě, patricijům, která si činila výlučné právo na členství v senátu i jiných úřadech, neboť jim tuto výsadu udělil prý už Romulus. Problém s tímto uspořádáním nastal záhy, neboť Řím ke svému růstu potřeboval nutně zvýšit počet obyvatel imigrací. Nově přichozí, označovaní jako plebs, byli pokládáni za svobodné, směli vlastnit majetek, sloužili v armádě, ale nemohli dostávat zabranou půdu, zastávat úřady ani se účastnit lidového shromáždění, protože stáli mimo kurie. Se svým narůstajícím počtem začali požadovat nová práva, a protože se začalo jednat o většinu pracujícího obyvatelstva, patricijové jim museli začít vycházet vstříc. Plebejským požadavkům bylo částečně vyhověno již za krále Servia Tullia, který zavedl reformy obsahující například nové zákony na ochranu majetku a zřídil centurijní shromáždění⁵⁴, ve kterém se hlasovalo podle účasti na vojenské službě a majetku. Územní a majetkový princip tak začal vytlačovat princip rodový. Na centurijní shromáždění přešly téměř všechny pravomoci kurijní (Engels, 1950, 97). Přeměna z rodové společnosti na společnost třídní má svůj původ v konfliktu mezi patriciji a plebejci. Staré rody si sice držely určitý vliv i za republiky (Engels se například zmiňuje o události, kdy římský rod Fabiů 300 let od

---

prve produkci životních potřeb, předmětů, potravy, oděvů a dalších fyzických věcí, za druhé produkci lidí samotných, „rozplemeňování druhu“ (Engels, 1950, 7).

⁵¹ V této souvislosti si můžeme povšimnout, že pro Engelse představuje jednu ze základních charakteristik státu oproti rodovým společnostem státní ochrana soukromého majetku. Z ní vyplývá existence jednotlivých tříd.

⁵² Od toho je prý také odvozeno slovo senát. Latinskému slovu *senex* v češtině přísluší ekvivalent „starý“.

⁵³ původně název pro střední člunek mezi rodem a kmenem. Čítala 10 rodů a na počátku Říma jich tedy mělo být 30. Z kurií bylo odvozeno *kurijní lidové shromáždění*, nejstarší lidové shromáždění v Římě, které bylo postupně nahrazováno shromážděním centurijním a tributním a posléze si podrželo jen několikrát víceméně formálních pravomocí.

⁵⁴ Centurijní shromáždění, rozdělené do šesti tříd, tvořilo 193 centurií, avšak nejbohatší první třída společně s těž majetnou třídou rytířů disponovala 93 centuriemi a tedy většinou. Naproti tomu nejpočetnější 6. třída disponovala pouze jednou symbolickou centurií.

založení města úplně sám zaútočil na město Veje), jenže tento vliv už nenabral jinou než slábnoucí tendenci.

Třídní boj po této události pokračoval především ve sporu věřitelů s dlužníky a v otázce vlastnictví pozemků. Na počátku rozvoje patřilo podle Engelse obchodní a průmyslové bohatství spíše plebejům a vlastnictví pozemků bylo téměř rovnoměrně rozděleno (Engels, 1950, 120), když většina pozemků byla koncentrována, jak už jsme si řekli dříve, v rukou drobných zemědělců. Nicméně tato situace se musela v duchu logiky historického materialismu dříve či později změnit. Prvním zásadním hybatelem této změny byly peníze, druhým odvody do armády.

Peníze – nová společenská moc, které se vše musí podřídít a která byla do Říma přenesena nejprve z vnějška, začala leptat tradiční způsob života (Engels, 1950, 103). Přestože bylo bohatství v raných římských dějinách pramálo ceněno, nové vlastnické zákony mu pomohly k mnohem většímu vlivu. Výrazně napomohl i fakt, že malorolníci museli jakožto římský občané sloužit v armádě, což jim zabraňovalo v možnosti starat se o své pozemky a hnalo je do náruče lichvářů, až nezřídka museli svoji půdu prodat a zůstat na ní maximálně jako nájemníci⁵⁵ nebo dokonce skončili v dlužním otroctví, kde někdy neviděli žádné jiné východisko, než prodat do otroctví své vlastní děti. Jak praví Marx v *Kapitálu*, „*dějiny vlastnictví půdy tvoří své vlastní skryté dějiny*“ (Marx, 2013, 1,4, pozn. 33). Vlastnictví zemědělské půdy stále více přecházelo pod kontrolu stále menší a stále bohatší skupiny římského obyvatelstva, až konflikt věřitelů a dlužníků skončil zánikem plebejského dlužníka, který byl nahrazen otrokem (Marx, 2013, 3,3). Marx se v tomto bodě opírá o římského historika Appiána⁵⁶ a cituje jeho slova: „*Bohatí obsadili největší části neobdělávané půdy. Věřili, že jim okolnosti v té době umožní, že už o ni neprijdou, a proto koupili pozemky chudých ležící v okolí, z části po dobrém, z části si je vzali násilím, takže pak obhospodařovali rozsáhlá panství místo jednotlivých polí. K obdělávání půdy a chovu dobytka používali otroky, protože jim svobodné lidi z práce vzali do vojenské služby. Vlastnictví otroků jim také přinášelo tak velké zisky, protože ti se kvůli zproštění vojenské služby mohli nerušeně rozmnožovat a mít mnoho dětí. Takto si mocní přivlastnili všechno bohatství a celá země se hemžila otroky. Italů bylo naproti tomu stále méně, protože byli sužováni chudobou, daněmi a vojenskou službou. Přišla však také období míru, takže byli odsouzeni k naprosté nečinnosti,*

---

⁵⁵ I v takovém případě ale museli odvádět nájemci 5/6 svého produktu.

⁵⁶ Appiános (95 – 165 n. l.) byl římský historik římského původu. Engels o něm tvrdí, že jako jediný ze starověkých historiků jasně a zřetelně zodpovídá otázku, proč se v římské republice boje - za držbu pozemků.

protože bohatí vlastnili půdu a místo svobodných lidí na práci používali otroky“ (Appiános, *Bel.* I, 7). Počet otroků zaznamenal z těchto důvodů za republiky strmý nárůst a otrokářský řád se stal základem výroby římské říše. Z hlediska historického materialismu se tak vzhledem k soudobým materiálním podmínkám nutně muselo stát. Engels nástup otrokářského řádu označuje jako *první velkou společenskou dělbu práce* – na pány a otroky. Avšak i otrokářský řád byl na základě svých vnitřních materiálních rozporů předurčen k tomu, že jednou zanikne. První otrocké vzpoury se objevily již za republiky.

Skutečně první třídní antagonismus Engels ale spatřuje ještě jinde, a sice v nadvládě mužského pohlaví nad ženským (Engels, 1950, 63), jež byla vlastní i římské říši. Zánikem mateřského práva došlo podle něj ke světodějně porážce ženského pohlaví, které může být zvráceno až opětovným zařazením ženy do pracovního procesu, jako je tomu v proletářské rodině. V římské republice byl útlak žen muži jednoznačný. Už podle Zákonů dvanácti desek se v římské republice zavádělo dědictví výlučně po meči a obecně z hlediska římského práva mělo manželství charakter manželova vlastnictví.

3. Komparace dle tematických celků

Nyní, když jsme si představili reflexi římské republiky všemi zamýšlenými autory, můžeme provést jejich vzájemné porovnání. Nejvhodnějším způsobem k tomuto účelu se zdá být porovnání dle jednotlivých tematických celků, které autoři v souvislosti s římskou republikou zmiňovali nejčastěji (kritérium počtu výskytů) a kterým přikládali největší důležitost (kritérium signifikance). Takto by měl jak vyniknout rozdíl mezi zkoumanými autory, tak bychom měli být schopni konečně určit, co to jsou ony republikánské aspekty starého Říma, které hledáme. Můžeme říci, že to budou právě ty aspekty, které byly zmiňovány jako zvlášť důležité co největším počtem autorů. Dále také probereme ještě některá další témata, která v kontextu práce stojí za pozornost.

3.1 Smíšená vláda a dělba moci

Podíváme-li se, jakého prostoru a důrazu se dostalo u zkoumaných myslitelů těmto tématům, není prakticky žádného sporu, že smíšená vláda a dělba moci jsou

z pohledu politického myšlení jedním z nejdůležitějších a centrálních aspektů římské republiky. Dělbě moci v antickém Římě se věnovali úplně všichni autoři, které jsme si zde probrali, třebaže Marx ji považuje jen za oblíbené téma buržoasie, zcela nedůležité oproti určujícím materiálním vztahům (Marx, 2013, 13,4). Chápání dělby moci ve smyslu instrumentu proti zneužití moci, pro zachování státu a ve prospěch svobody, coby důležité a prospěšné hodnoty, se odvíjí od Aristotela a podobné úvahy v návaznosti na něj rozvíjí Polybios, Cicero, Machiavelli i Montesquieu a celé toto vlákno vrcholí v americké ústavě sepsané federalisty. Důležité je dodat, že legitimita takového uspořádání dle zkoumaných nespočívá čistě v lidu, ale v kombinaci královské, aristokratické a lidové složky, jež se vzájemně kontrolují a vyvažují v systému, který dnes nese označení systém brzd a rovnovah. To platí i pro Montesquieuho a federalisty, kteří již operují s Montesquieuho rozdělením moci podle rozlišení na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. V Listech federalistů se jedná o zcela nejdůležitější myšlenku.

Pro Polybia, Cicera a Machiavelliho byla inspirací k úvahám o smíšené vládě platónská myšlenka o koloběhu ústav

3.2 Občanská ctnost

Souslovím občanská ctnost se ve vztahu k římské republice v politickém myšlení míní kombinace čestnosti, ukázněných mravů (z dnešního pohledu mravnosti možná až poněkud upjaté), zbožnosti, skromnosti a vlastenectví, nutně spojené s občanskou rovností a svobodou v republice. I občanská ctnost představuje v reflexi římské republiky v politickém myšlení téma zásadní. Pro Polybia, Cicera, Machiavelliho a Montesquieuho představuje podklad, na jehož základě může být republika se smíšenou ústavou a dělbou moci postavena. Pokud na takovém základě republika nestojí, musí se zcela nutně v budoucnosti zhroutit. Občanskou ctnost výrazně oceňuje také Eutropius i federalisté. Federalisté ji však možná více než jako základ pokládají za jakýsi bonus a podstatnější z hlediska ústavy pro ně je, aby proti ctižádosti stála jiná ctižádost (Federalista č. 51). Málo důležitá je v tomto směru občanská ctnost antického Říma pro holistický pohled Marxe a Engelse, protože mravy, právo i zděděné historické zvyky bývají ničeny trhem a dialektickým posunem dějin k další fázi výrobních vztahů, takže nějak zvlášť se věnovat ctnosti římské nemá tak valného významu jako pro ostatní autory.

3.3 Pozemkové vlastnictví a reformy bratří Gracchů

Pozemkové vlastnictví rezonuje v dílech Cicera, Machiavelliho, Montesquieuho, a Marxe i Engelse. Eutropius se o této záležitosti vůbec nezmiňuje, federalisté kladou důraz na jiná témata a Polybia je třeba z druhé části této otázky vyjmout, neboť své *Dějiny* dopsal do roku 146 př. n. l., takže pozdější období Gracchových reforem už jeho dílo časově nemohlo pokrýt. Autoři píšící na toto téma se víceméně shodují ve vyobrazení stavu doby královské a počátku republiky, kdy půdu v římském státě drželo a obhospodařovalo velké množství maloročníků, což značně přispívalo k rovnosti v rámci římského státu (blahodárné účinky tohoto uspořádání zmiňuje jasně Polybios, Machiavelli a Montesquieu). Jak jsme si ukázali již v kapitolách 2.2.1. a 2.2.4., tento stav se dlouhodobě neudržel a postupem času většina půdy přešla do rukou mnohem menší skupiny latifundistů. Maloročníci končili chudí a bez pozemků, v nájmu či otroctví.

Z toho vyplývající pokusy tzv. *kruhu reformátorů* a bratří Gracchů o změnu uspořádání však všichni autoři hodnotí úplně jinak. Ve velmi negativním světle Gracchy vnímá Cicero, který je podezřívá z pokusu o státní převrat. Tiberius Gracchus v době jednoletého vykonávání funkce tribuna lidu nestihl navrhnout všechny zamýšlené reformy a kandidoval na úřad tribuna podruhé za sebou, což bylo v rozporu s tradicí a Cicero se obával opakování podobného scénáře, který římská republika zažila s decemviry. Stavět takovéto zájmy nad zájem o fungování státu jednoduše není možné a Cicero chválí Scipiona Africana mladšího za to, že se Gracchům úspěšně postavil a vyvedl republiku z krise.

Velmi pozitivně reformní pokusy bratří Gracchů vnímají socialističtí autoři, kteří v nich spatřují bojovníky za práva utiskované třídy. Z respektu k nim si například François-Noël Babeuf, představitel Hnutí rovných za Velké francouzské revoluce, nechával říkat Gracchus Babeuf.

Machiavelli a Montesquieu vnímají bratry Gracchy poněkud rozporuplně. V kapitole 2.2.1 jsme viděli, že Machiavelli spatřoval v uvedení zákona o půdě velké nebezpečí pro republiku pokaždé, když byl vůbec uveden. Bratři Gracchové ho nastolili velice rázně, vystupňovali napětí, místo toho aby volili vyčkávací taktiku, jak by radil Machiavelli. Možná pro toto aktivní počínání je Machiavelli nazval hrobaři svobody

(Machiavelli, *Disc.* I, 6). Na to však můžeme namítnout, že tehdejší situace byla velice tíživá a nedalo se čekat, že když by reformátoři pár let vyčkali, opozice by byla menší.

Mnohem propracovanější kritiku nalezneme u Montesquieua, dotýká se však bratří Gracchů z odlišné oblasti. Ten Tiberia Graccha kritizuje za odejmutí pravomoci senátu vybírat soudce. Tím vychýlil rovnováhu moci v neprospěch senátu, čímž porušil jednotu ústavy a se svobodou ústavní Řím brzy ztratil i svobodu občanskou (Montesquieu, *Espr.* XI, 18). V otázce pozemkového zákona ale naopak s bratry Gracchy Montesquieu spíše souhlasí, uvádí, že „*spravedlivé rozdělování půdy způsobilo, že byl Řím schopen vymanit se ze svého nízkého údělu, což bylo znát hlavně v době, kdy už zažíval úpadek*“ (Montesquieu, *Grand*, 3). Na tom samém místě dokonce opírá svoji argumentaci citací právě Tiberia Graccha.

3.4 Politický konflikt patricijů a plebejců

Tohoto konfliktu dvou základních společenských skupin rané římské republiky si určitým způsobem všímali všichni autoři a pravděpodobně by se do jednoho shodli, že se jednalo o nejvýznamnější vnitropolitický konflikt římské republiky a že postupem času přešel v rozštěpení mezi optimáty a populáry, či římské občany a otroky.

Shoda mezi autory panuje i na příčinách sporu, který se podle nich točil okolo politických práv, majetku a vlastnictví půdy. Všichni autoři až na Marxe s Engelsem by tento konflikt vnímali především jako konflikt mezi lidovou a aristokratickou složkou státu, který i přes násilnosti, jež někdy přinesl, sehrál význačnou konstruktivní úlohu v evoluci římské ústavy. Za hnací motor vývoje konflikt patricijů a plebejců považovali i Marx s Engelsem. Slovo konstruktivní bych se však k popisu třídního antagonismu zdráhal použít. Především proto, že třídní antagonismus je podle Marxe universální příčinou dějinného vývoje, kdežto ostatní autoři mnoho událostí a fenoménů v římské republice vysvětlovali na úrovni ideologické nadstavby.

„Římanství“ podle nich při mnoha klíčových událostech a v mnoha obdobích jasně převážilo třídní rozpory. Díky existenci společné hodnotové soustavy, ke které se odvolávali jak patriciové, tak plebejci, a díky permanentní existenci vnějšího nepřítel. Zajímavý postřeh přidávají Machiavelli a Montesquieu, když poukazují na to, že i potom, co plebejci získali právo volit konzuly, či vojenské tribuny s konzulskou pravomocí, volili mnohokrát stále dále kandidáty z řad patricijů. Považovali je totiž za

dobré Římany, což pro ně znamenalo charakteristiku mnohdy důležitější, než příslušnost kandidátů k vlastní sociální skupině. V boji za zisk volebního práva do těchto úřadů šlo tak spíše o formální možnost svobodně se rozhodnout, než o konkrétní rozhodnutí jedním či druhým směrem.

3.5 Vojská povaha římského státu

Další z aspektů římského státu, který političtí myslitelé napříč obdobími považovali za nepominutelný. Už Polybios udává, že o veřejný úřad se bylo v římské republice možné ucházet až po absolvování deseti vojenských výprav (Polybios, *Hist.* VI 19,4). Právě vojenské úspěchy ke zvolení obvykle nejvíce napomáhaly. A naopak vojenské úřady a hodnosti byly veledůležité i pro občanský život. Všichni autoři si uvědomovali, že Řím byl v prakticky permanentní válce a existence společného nepřítele pomáhala zklidňovat vnitřní napětí mezi plebejci a patricii.

Často v tomto smyslu zmiňují občanský charakter římského vojska. Polybios, Cicero, Machiavelli a Montesquieu pokládali občanské armádní zřízení za základ římských vojenských úspěchů a za příčinu převahy nad žoldněři okolních říší. Nadšení z obrany vlastní republiky a obava z jejího zničení podle nich Řím mnohokrát zachránily. Podle Engelse sehrálo občanské vojsko naopak velmi destruktivní úlohu, když způsobilo, že odvedení malorolníci se nemohli starat o své pozemky a dlouhá vojenská služba je jako většinovou sociální skupinu nakonec přivedla k zániku, a mnoho jejích jednotlivců zničilo materiálně. Federalisté proti existenci občanského vojska nic neměli, odsuzovali však vojenskou povahu římského státu z hlediska existence stálé armády, která nutí zbrojit všechny ostatní okolo a zabraňuje míru.

S tím souvisí úsilí Říma o světovládu a jeho imperiální povaha. V této oblasti lze spatřovat asi nejvýznamnější neshody mezi římskými⁵⁷ a novověkými autory. Cicerona bychom mohli označit za umírněného obhájce římské světovlády, Eutropia za zcela jednoznačného. Oproti tomu novověcí autoři alespoň některé prvky římského světovládného počínání (jako chování Římanů k porobeným národům federalisté, tyranii v provinciích Montesquieu, materiální vykořisťování porobených národů Marx) přímo kritizují.

---

⁵⁷ Nejspíše s výjimkou Polybia. Je pravděpodobné, že Polybios si nemohl dovolit publikovat svoje názory ohledně Říma zcela svobodně.

3.6 Rozlišení republiky a demokracie

Vzhledem k dnešnímu občasnému směřování obou pojmů zde věnuji této problematice krátkou část, neboť pojmy demokracie a republiky jsou ve vztahu k římské republice skutečně nezaměnitelné a římské ani novověké politické myšlení je za synonyma nepovažovalo. Propagátoři republikánského zřízení Polybios, Cicero, Montesquieu a Federalisté pohlíželi na demokracii velice skepticky.⁵⁸

Rozdíl, jaký autoři v obou pojmech viděli, si můžeme ukázat na prostém překladu: *res publica* = věc veřejná, *demos kratia* = vláda lidu. Prospěšnost vlády lidu mohl mít na mysli ze zkoumaných autorů možná v určitém významu pouze Marx s Engelsem. Všichni ostatní autoři se proti přímé vládě lidu vymezují. Lidový element považují Polybios, Cicero, Machiavelli a Montesquieu za důležitý, avšak pouze v kombinaci s ostatními složkami vlády. Vysvětlení rozdílu mezi demokracií a republikou se věnují velmi podrobně *Listy federalistů*. Například James Madison píše: „V demokracii se lidé shromažďují přímo a vykonávají vládu osobně; v republice se to děje prostřednictvím jejich zástupců a činitelů.“⁵⁹ (Federalista č. 14). V antickém Římě senát, třímající odlišné kompetence než dnešní senáty s legislativními pravomocemi, lidem volen nebyl (princip zastupitelské demokracie v dnešním smyslu nebyl v antice znám), lid se však účastnil voleb většiny významných úředníků, což je v dílech zkoumaných politických myslitelů též poměrně výrazně akcentováno.

U Polybia, Cicerona, Machiavelliho, Montesquieuho i federalistů můžeme najít v této souvislosti velice podobné úvahy, jímž by se možná dnes leckomu při pohledu na současné zastupitelské sbory snad ani nechtělo věřit, že by mohly být všemi autory vůbec myšleny vážně. Uvedení myslitelé sdílí skepsi z přímého vykonávání vlády lidem, neboť se obávají anarchie, zániku důstojnosti a autority, povolání tyrana či diktatury většiny. Na druhé straně ale důvěřují lidu ve volbě státních reprezentantů, že dokáže rozeznat ty nejlepší možné správce a vládce. Lid je tedy sám v rozhodnutích omylný, avšak ve volbě vhodných vládců obvykle nechybje (viz Polybios, *Hist.* VI, 56,11; Cicero, *De rep.* I, 51; Machiavelli, *Disc.* III, 34; Montesquieu *Espr.* III, 34;

---

⁵⁸ Na demokracii pohlíželi skepticky dokonce všichni v této práci zkoumaní autoři.

⁵⁹ Pasáž ze 14. Federalisty dále pokračuje: „V důsledku toho bude demokracie omezena na malé území, zatímco republika může dosáhnout velkou oblast.“ Domnívám se, že toto pokračování už ale nevystihuje chápání rozdílu mezi demokracií a republikou u ostatních, především antických autorů. Madison zde argumentuje ve prospěch rozsáhlé unie a reaguje na Montesquieuovo pojetí republiky, jež se dle argumentů anti-federalistů váže pouze na malé území.

Federalista č. 64). Tím zmínění autoři vysvětlují, proč se vedení římského státu střídalo tolik výtečných osobností, schopných Město tak povznést.

3.7 Otroctví

Další aspekt římské republiky, kterému se určitým způsobem věnovali všichni autoři bez výjimky. Zároveň další z těch fenoménů, které byly vnímány rozdílně římskými a novověkými autory, respektive autory žijícími v otrokářském systému a těmi mimo něj. Polybios, sám rukojmí v antickém Římě, si nemohl dovolit otroctví příliš kritizovat i kdyby sám chtěl. Cicero s Eutropiem existenci otroctví nijak výrazně nekritizovali v principu, oba však připomínali nutnost toho, aby mělo humánní dimenzi a pán s otroky nezacházel zcela svévolně a krutě.

Přímým kritikem otroctví byl jednoznačně Montesquieu, který se pozastavuje nad tím, že dlužní otroctví vydrželo v Římě tak dlouho a po vzoru Solónů ho nezrušili už decemvirové (Montesquieu, *Espr.* XII, 20). Montesquieu uvádí, že otroci se do Říma dostávali především jako váleční zajatci, jejichž odvedení bylo v té době bráno jako právo vítězů. Podobně jako Engels uvažuje též o prudkém nárůstu počtu otroků v době republiky a upozorňuje, že v průběhu republiky se s otroky zacházelo čím dál tím hůře, (Montesquieu, *Espr.* XV). Otroctví podle Montesquieuho odporuje duchu republikánství.

Marx s Engelsem považují otrokářský řád za základní princip římské republiky od doby, kdy nahradil soupeření patricijů s plebejci. Označují ho z hlediska dělby práce za pokrokový mód výroby, při kterém jsou nicméně otroci naprosto vykořisťováni svými pány. V rámci socialistického hnutí byly vzpoury římských otroků proti útlaku silně vnímány, kupříkladu němečtí revolucionáři začátku 20. století si říkali Spartakovci.

3.8 Postavení žen

Na rozdíl od ostatních témat, která se vyskytují v reflexi římské republiky často, uvádím toto z důvodu, že se v reflexi římské republiky nevyskytuje prakticky vůbec. Až na Engelse s Marxem si žádný z uvedených autorů postavení žen v římské republice nevšimá. Pokud tedy do této kategorie nezapočteme vztah žen a mravů ve společnosti a

soužití ženy s mužem v jejich soukromém životě - těchto témat se dotýkali Cicero, Machiavelli a Montesquieu.

3.9 Hodnocení významných osobností

Může být poměrně překvapivé, že vyjma Engelse s Marxem, kteří se o jednotlivých osobnostech téměř vůbec nezmiňují, se autoři v hodnocení významných osobností královských a republikánských dějin poměrně shodují. Polybios, Cicero, Eutropius, Machiavelli, Montesquieu i federalisté nejlépe hodnotí staré republikánské vzory mravnosti, jako byli Publicola, Scaevola, Regulus či Cincinnatus, a pozitivně vnímají též Scipiona Africana staršího, Catona mladšího či Marca Iunia Bruta⁶⁰. Naopak osobnosti, které se pokoušeli ve svých rukou koncentrovat moc, tedy například Tarquinius Superbus, Sulla či Julius Caesar, jsou téměř všemi autory vnímáni negativně.

3.10 Zánik římské republiky

Posledním tématem, podle něhož si politické myslitele srovnáme, je jejich reflexe zániku římské republiky a uváděných příčin, proč se tak stalo.

Nejčastěji se vyskytující příčinu, objevující se u největšího počtu autorů, lze označit jako úpadek mravů v souvislosti s rozmachem a vzrůstající důležitostí bohatství. V období královském a za rané republiky panovala přibližná majetková rovnost. Zájem o stát byl u mnoha Římanů na prvním místě a mnohem více než bohatství se cenily zásluhy o Město a mravný život. Římané si vojenských úspěchů svých spoluobčanů velmi vážili a podle Montesquieuho byly například složená přísaha či slib, vojenská kázeň nebo disciplína téměř vždy dodržovány. Ještě za Polybia Římané opovrhovali ziskem ze zakázaných zdrojů (Polybios, *Hist.* VI, 56,3). Poté však, co touha po bohatství nabyla vrchu nad sounáležitostí se státem, mravní základy republiky byly podkopány. Něco takového předpovídal Polybios, zaznamenával ve své současnosti Cicero, dále popisovali Machiavelli, Montesquieu a část týkající se rozmachu bohatství najdeme u Marxe s Engelsem. U ostatních jmenovaných autorů až na Cicerona souvisí

---

⁶⁰ Vražda tyrana se v antice považovala za ctnostný skutek. Protože Caesar se v očích zkoumaných autorů o samovládu pokoušel a rozbíjel římskou republiku, měl Marcus Iunius Brutus s ostatními k jeho zavraždění dostatečný důvod i morální právo.

tento jev se změnou struktury pozemkového vlastnictví a s rozpadem původního rovnostářského maloroľnického systému v uspořádaní, ve kterém velkou většinu půdy ovládali latifundisté, a na níž místo svobodných roľníků pracovali otroci a nájemci.

Další nejčastěji zmiňovaná příčina pádu republiky spočívá v expansivní a militaristické povaze římského státu. Už Polybios se zmiňuje o ohrožení svobody Sparty, když se začala pokoušet o hegemonii; Machiavelli hovoří o zásadě, že republika se může udržet jen v podobných podmínkách, v jakých byla založena, tedy v případě Říma pokud by příliš nerozšiřoval území, či zabránil rozsáhlé migraci; Montesquieu považuje římskou expansi za tak mohutnou, že republikánské uspořádaní mu nutně nemohlo stačit a muselo být nahrazeno; Marx s Engelsem zase poukazují na roli povinné vojenské služby, která se stala osudovou maloroľnickému plebsu. Dle Machiavelliho a Montesquieuho přelomový okamžik nastal, když římská vojska začala dlouhodobě bojovat mimo Itálii.

Hlavní příčiny pádu římské republiky tedy z hlediska politického myšlení třeba hledat ve vnitřních nesrovnalostech mnohem spíše než ve vnějších nepřítelích.

Závěr

Tato práce, jejíž hlavním cílem bylo zmapovat reflexi římské republiky v politickém myšlení, se zaměřila na zkoumání sedmi autorů či autorských kolektivů.

Nejdříve jsme se u Polybia setkali s myšlenkou přirozeného koloběhu ústav, ideou smíšené vlády, a oceněním občanského typu armády. Cicero dále rozvinul myšlenky o smíšené vládě, kterou stejně jako Polybios považoval za nejlepší ústavní uspořádaní. Domníval se, že právě taková optimální smíšená ústava se postupným vývojem vytvořila v Římě a zdůrazňoval aktivní roli, kterou při její ochraně a naplňování mají sehrávat vzdělaní a politicky aktivní státníci i jednotliví občané.

V období po pádu republiky jsme si na Eutropiově příkladu mohli všimnout, jak pozůstatky úvah o smíšeném zřízení a republikánském pojetí svobody stále zůstávaly přítomny i za císařství, avšak zachovalo se z nich již jen jakési minimální faktické jádro, které už nebylo předmětem hlubokých úvah a bouřlivých debat jako za republiky a stalo se spíše jakousi reminiscencí.

Na úvahy autorů z dob římské republiky po více jak tisíci letech navázalo znovu renesanční politické myšlení a Niccoló Machiavelli jako jeho průkopník. Vnímá je jako

velké poučení a zdroj inspirace pro svoji současnou italskou realitu. Římská republika podle něj velice dobře fungovala na počátku, když byli Římané mravní, skromní i zbožní a opírala se o občany hospodařící na malých pozemcích. Tyto vlastnosti, římská disciplína a vyvážená ústava Římu přinesly mohutnou expansi a zisk nesmírného bohatství, jež se však staly zároveň republice osudnými.

Velmi podobně přemýšlel také Montesquieu, který řadu závěrů s Machiavellim sdílel. Římskou republikou se výrazně inspiroval jak ve své teorii rozdělení moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní, které se mají vzájemně kontrolovat na základě podobného principu, jaký fungoval za doby královské a republikánské v Římě, tak při zkoumání příčin, rozmachu a pádu civilizací.

Vyvrcholení novověkých úvah o smíšené vládě a rozdělení moci přichází v dílech amerických federalistů, kteří hojně čerpali z úvah Polybia, Machiavelliho i Montesquieua. Mnoho poznatků ze studia dějin a uspořádání římské republiky má svůj odraz v původní ústavě Spojených států amerických.

Novověké politické myšlení si ale ohledně římské republiky nevěšovalo pouze rozdělení moci, institucionálního uspořádání či mravů. Alternativní linii lze spatřovat v díle Engelsově a Marxově, ve kterém tato témata nejsou zastoupena vůbec, a jež naopak zdůrazňuje témata jiná, o nichž se ostatní autoři zmiňovali buď méně, nebo vůbec: přechod od rodového systému k otrokářskému řádu, třídní boj patricijů a plebejů, podmanění otroků římskými občany či podřízené postavení ženy.

Z porovnání zkoumaných autorů, které tvořilo druhý hlavní úkol práce, vyplývá, že nejvíce reflektované aspekty starého Říma v politickém myšlení byly: římská smíšená ústava a královský i republikánský politický systém obecně; mravy a občanská ctnost a jejich proměna v průběhu dějin republiky; vlastnictví půdy; konflikt patricijů a plebejců především o politická práva; vojenský a výbojný charakter římské republiky; otrokářský řád a důvody zániku republikánského zřízení.

Z porovnání autorů též vyplývá, že ve většině nejdůležitějších témat neexistuje nijak značný rozpor mezi římskými a novověkými autory. Mimo časové stratifikace nevyplývá z komparace autorů jako podstatné ani rozlišení geografického původu autorů. Naopak nejvýznamnější rozlišení patrné z porovnání autorů bychom mohli nazvat jako „příslušnost k republikánské tradici“. Ta se odvíjí od Polybiových úvah, přes Cicerona, Machiavelliho, Montesquieua až k federalistům a tematicky pod ní spadají především smíšená vláda, rozdělení moci, občanská ctnost, pozvolné formování římské ústavy konfliktem mezi patricijí a plebejci a vojenská povaha římské republiky.

Tato republikánská tradice ve vztahu k římské říši zhruba odpovídá definici podle Philipa Pettita, kterou jsme si určili v úvodu, nekryje se s ní však kompletně.

Mimo zodpovězení výzkumných otázek studium reflexe římské republiky v římském a novověkém politickém myšlení podkrylo, jak velký vliv měly rozdílné republikánské aspekty starého Říma na politické myslitele a jak se odrážejí v politicko-filosofickém, právním, společenském i duchovním uspořádání a tradici dnešního světa, třebaže bez hlubší analýzy už si tyto kořeny neuvědomuje. Navíc je nutné mít na paměti upozornění z úvodu, že tato práce prozkoumala reflexi římské republiky v politickém myšlení jen velice minimalisticky, v rozsahu bakalářské práce. Mnoho dalších skutečností by se jistě zjevilo v případě, byla-li by zkoumání komplexnější. Již na základě této práce si však dovolím tvrdit, že výzkumu historie politického myšlení náleží v rámci soudobé politické vědy své místo a byla by velká škoda od něj opustit. V takovém případě by nám mnoho tradic, návazností a principů fungujících v současnosti zůstalo skryto a kvalita politologické analýzy současného světa by byla podstatně snížena.

Summary

The main objective of this bachelor thesis was to map the reflection of Roman Republic in Roman and modern political thought, which was completed through the research into work of seven authors or collectives of authors.

In the beginning of the thesis, Polybius was introduced as the first examined thinker. In his reflection we met the ideas of natural circulation of constitutions, mixed government and the appreciation of citizen-type armies. These thoughts were further developed by Cicero, who similarly as Polybius believed that the optimal mixed constitution was developed earlier in Rome thanks to the conflict between aristocratic and popular parts of the Roman state, appreciated the constitutional heritage. He emphasized the active role politically active and educated citizens and statesmen should play in its protection.

On the example of Eutroipus, we could see the persistence of a minimal sum of republican values in imperial times. After more than 1000 years, the ideas of republican authors were revitalised by the Renaissance political thinker Niccoló Machiavelli, who was convinced that the experiences of the Ancient world could help in his contemporary situation. He believed that the success of well-functioning Roman Republic was based on Roman civic virtue and equality in land possession. Nevertheless, the massive territorial and military expansion and the influx of wealth caused the end of republic.

This opinion was shared by later French baron Montesquieu, whose thoughts on separation of powers and natural development of the life of civilisations were highly influenced by his studies into Roman Republic. The peak of modern contemplations on the separation of powers and mixed government was the US federal constitution written by the federalists who were working with concepts of Polybius, Machiavelli and Montesquieu and who studied the history of Roman Republic and its Political institutions very closely.

With totally different emphasis was the era of Roman Republic reflected by Karl Marx and Friedrich Engels. These two socialist thinkers noted primarily the transition from the ancestral order to slavery, class struggle between patricians and plebeians and subjection of women.

The conclusions of the authors' mutual comparison were following: The differences in reflections of Roman Republic between Roman and modern authors were not as considerable as expected. The authors' geographical origins did not play any

essential role as well. However, the research identified a certain continuous tradition of thinkers belonging to “republican tradition” in various eras. Reflections of Polybius, Cicero, Machiavelli, Montesquieu and Federalists are all connected by the common emphasizing of topic such as mixed, government, division of powers, civil virtue, constitutional evolution through conflict of social groups and the militant and expansionist nature of Roman Republic. The other most important topics of reflection in political philosophy were land ownership, slavery, patrician-plebeian struggle and explanation of causes of the fall of Roman Republic.

Seznam zkratek

	Appiános	
<i>Bel.</i>	<i>Bella civilia</i>	<i>Občanské války</i>
	Aristoteles	
<i>Pol.</i>	<i>Politica</i>	Politika
	Cicero	
<i>De off.</i>	<i>De officiis</i>	O povinnostech
<i>De rep.</i>	<i>De re publica</i>	O zákonech
	Platón	
<i>Resp.</i>	<i>Respublica</i>	Ústava
	Plútarchos	
<i>Cato Mi.</i>	<i>Cato Minor</i>	Cato mladší
<i>Cic.</i>	<i>Cicero</i>	Cicero
	Polybios	
<i>Hist.</i>	<i>Historiae</i>	Dějiny
	Niccoló Machiavelli	
<i>Disc.</i>	<i>Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio</i>	Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia
	Montesquieu	
<i>Espr.</i>	<i>De l'esprit des lois</i>	O duchu zákonů
<i>Grand.</i>	<i>Grandeur et décadence des Romains</i>	Sláva a úpadek říše římské
	Titus Livius	
<i>Ab Urbe cond.</i>	<i>Ab Urbe condita</i>	Dějiny od založení Města

Použitá literatura

APPIANOS. *Krize římské republiky: římské dějiny.* 1. vydání. Praha: Svoboda, 1989, 495 s. ISBN 80-205-0060-2.

CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných: latinsko-česky.* První vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s. ISBN 978-80-7298-133-5.

CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech.* Prah: Melantrich, 1940. 208 s.

ENGELS, Friedrich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu.* Praha: Svoboda, 1949. 179 s.

ENGELS Friedrich; MARX, Karl. Manifest komunistické strany v *Marx/Engels internet archive* [online]. [cit. 4. 5. 2013]. URL = <http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/index.htm>

ENGELS Friedrich; MARX, Karl. *O umění a literatuře.* Praha: Svoboda, 1951.

EUTROPIUS, Flavius; FESTUS, Rufius. *Stručné římské dějiny.* Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2008. ISBN 978-80-86410-55-5.

HAMILTON, Alexander, James MADISON a John JAY. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17. září 1787.* Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, 537 s. ISBN 80-7067-390-7.

CHRIST, Karl. *Krize a zánik římské republiky.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010, 421 s. ISBN 978-80-7429-029-9.

JANOŮŠEK, Jan. *O věcech veřejných: latinsko-česky.* První vydání. Úvod. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s. ISBN 978-80-7298-133-5. S. 7 – 15.

LANE, Melissa. „Ancient Political Philosophy“ v *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. (Fall 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), [cit. 29. 4. 2013]. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/ancient-political/>.

MACHIAVELLI, Niccolò. *Vlády a státy: úvahy o jejich vzniku, trvání a upadání.* Zlín: Tisk, 1939, 578 s.

MARX, Karl. Kapitál, díl první v *Marx/Engels internet archive* [online]. [cit. 4. 5. 2013]. URL = <http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/index.htm>.

MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů.* První vydání. Praha: OIKOYMENH, 2010, 378 s. ISBN 978-80-7298-405-3.

MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *Sláva a úpadek říše římské.* V češtině první vydání. Praha: Akropolis, 2010, 170 s. ISBN 978-80-7304-131-1.

PETTIT, Philip. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government.* Repr. Oxford: Oxford University Press, 2010, X, 328 s. ISBN 978-0-19-829642-3.

PLATÓN. *Ústava.* Čtvrté opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2005. 427 s. ISBN 9-788072-981427.

PLÚTARCHOS. *Perseus Collection Greek and Roman Materials: Plutarch, Cicero* [online]. [cit. 29. 4. 2013]. Dostupné z www:

<<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0016%3Achapter%3D2%3Asection%3D1>>.

POLYBIOS. *Dějiny III: (kniha VI – VIII).* První vydání. Praha: Arista and Baset, 2011. 416 stran. ISBN 978-80-86410-62-3 (Arista).

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem.* První vydání. Praha: Mladá fronta, 1967. 384 stran.